

Verslag van een openbaar verhoor

De parlementaire enquêtecommissie Corona heeft op 8 juni 2026 **de heer Roscam Abbing** als getuige gehoord.

Voorzitter: De Kort

Griffier: Rijkers

Aanwezige leden van de commissie: Huidekooper, De Kort, Lammers, Mutluer en Poortman.

Aanvang 14.00 uur.

De **voorzitter**:

Ik open de vergadering. Aan de orde is een openbaar verhoor van de parlementaire enquêtecommissie Corona. Het is vandaag maandag 8 juni 2026.

Ik verzoek de griffier om de heer Roscam Abbing naar binnen te leiden.

(De heer Roscam Abbing wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Meneer Roscam Abbing, van harte welkom. Voordat we verdergaan geef ik de aanwezige pers de gelegenheid voor een kort fotomoment.

(Er worden enkele foto's gemaakt.)

De **voorzitter**:

Corona was een pandemie die begin 2020 leidde tot een wereldwijde crisis. Ook voor de Nederlandse samenleving was deze zeer ingrijpend. Het kabinet nam maatregelen die ons troffen in het dagelijks leven. Ook de Tweede Kamer had een belangrijke rol in die besluitvorming. Als parlementaire enquêtecommissie zijn wij ingesteld om namens de Tweede Kamer te komen tot een grondige en breedgedragen terugblik op die coronaperiode, om te leren voor een eventuele volgende pandemie of langdurige crisis.

Meneer Roscam Abbing, u bent als getuige opgeroepen voor een openbaar verhoor. Ten tijde van de coronapandemie was u directeur-generaal Samenleving en COVID-19. Ik probeer het even te vertalen voor de

mensen thuis. U was een hoge ambtenaar die zich bezighield met de langetermijngevolgen van corona voor de samenleving. Ik hoop dat ik het daarmee goed vertaald heb. Daarom bent u als getuige opgeroepen, vooralsnog voor één verhoor. Deze week is het hoofdthema de organisatie van de corona-aanpak. Daar zullen dus heel wat vragen over gesteld worden. Maar omdat u één keer bent opgeroepen zullen ook andere onderwerpen over die langetermijngevolgen van corona voor de samenleving in dit openbare verhoor aan bod komen.

Dit verhoor vindt plaats onder ede. U heeft ervoor gekozen de belofte af te leggen en daarmee te bevestigen dat u de gehele waarheid en niets dan de waarheid zal zeggen.

Ik wil u verzoeken om te gaan staan.

(In handen van de voorzitter legt de heer Roscam Abbing de belofte af.)

De voorzitter:

Dan staat u nu onder ede. U mag weer plaatsnemen.

Dit is niet de eerste keer dat u bij een parlementaire enquête verschijnt, dus wellicht is het principe van dit openbaar verhoor u bekend. Maar heeft u aan de voorkant nog vragen aan onze commissie?

De heer Roscam Abbing:

Nee. Maar ik wil er maar geen gewoonte van maken, van parlementaire enquêtes.

De voorzitter:

Helder. Dan kunnen we gaan beginnen. Dit verhoor zal worden afgenomen door de collega's Poortman en Mutluer. Het kan zijn dat ik een enkele aanvullende vraag ga stellen. Ik geef nu het woord aan collega Poortman.

De heer Poortman:

Dank u wel, voorzitter. Ook namens mij: goedemiddag. Zoals de voorzitter net zei, onderzoeken we deze week de crisisstructuur. U maakte daar met uw directoraat ook wezenlijk onderdeel van uit. Ik ga met u naar oktober 2020, als u wordt aangesteld als de programmadirecteur-generaal Samenleving en COVID-19. Ik bedenk me nu aan de voorkant dat het bij dit gesprek verleidelijk is om veel afkortingen te gebruiken, zowel voor mijzelf, als voor mijn collega en ook voor u. Laten we dat proberen te

voorkomen en elkaar misschien ook helpen als we wel in afkortingen vervallen.

De heer **Roscam Abbing**:

Ik ga mijn best doen.

De heer **Poortman**:

Ja, dat zeg ik ook tegen mijzelf. U wordt in oktober 2020 aangesteld. Ik ben benieuwd wat die functie precies inhield.

De heer **Roscam Abbing**:

Dat is eigenlijk nog best een moeilijk te beantwoorden vraag. Het was natuurlijk een nieuwe functie. Ik kan daar heel lang over praten. Ik kan u daar heel veel over vertellen. Voor een deel moest ik het natuurlijk ook een beetje zelf uitvinden. De eerste fase van de covidpandemie was achter de rug.

De heer **Poortman**:

Even tussendoor: bedoelt u dan dat er dus niet een omliggende functiebeschrijving vastlag?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik had wel degelijk een opdracht meegekregen. Ik zal proberen het iets toe te lichten. U heeft, denk ik, in de verhoren, met name die van vorige week, ook stilgestaan bij de eerste fase van de pandemie. In het begin was het echt een crisisstructuur. Dat was allemaal van voor mijn tijd, dus dat heb ik vanuit de overlevering meegekregen. De gesprekken die u heeft gevoerd met de betrokkenen hebben daar ook veel duidelijkheid over gegeven. In eerste instantie was er dus een crisisstructuur. Tijdens de zomer werd de crisisstructuur afgeschaald en was er een tijdelijk programma-DG bedacht om langzaam ook meer over de toekomst na te gaan denken. Dat bleek vervolgens niet te werken, vooral omdat het in de praktijk gewoon tegenviel. Dat zullen we later nog heel vaak zien: de hoop is dat het meevalt met de crisis en dat we weer kunnen gaan nadenken over openen en over wat er na de crisis gebeurt, maar in de praktijk laait het virus toch steeds weer op, bijvoorbeeld met nieuwe varianten.

De heer **Poortman**:

Doelt u dan op het programma-Directoraat-Generaal Covid-19?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, daar doel ik op.

De heer **Poortman**:
Helder.

De heer **Roscam Abbing**:

Dat was er gedurende de zomer. Het virus laaide toen toch veel sterker op dan van tevoren werd verwacht of gehoopt. De bewindspersonen besloten in de ministerraad om een nieuwe structuur in te richten. Dat werd in een slide deck dat ik heb gezien ... Dat was allemaal gemaakt nog voordat ik zelf was aangesteld. Er was een lijn A en een lijn B, zoals dat werd genoemd. Lijn A was voor de kortetermijnaanpak. Die werd door VWS en de NCTV samen getrokken. Lijn B was wat ik moest gaan doen. Dat ging meer over de langetermijn- en de middellangetermijnaanpak, nadenken over na de crisis en scenario's ontwikkelen. Dat waren op hoofdlijnen een beetje de opdrachten die ik had. In de praktijk kwam daar nog heel veel meer bij.

De heer **Poortman**:

Was dat dan op dat moment bedoeld om ... Lijn A was de directe crisisaanpak. Was lijn B, zoals u het noemt, dan bedoeld om tijdens de crisis al na te denken over meer dan de crisis of om het vizier echt pas te richten op: als we ooit, over een tijd, die crisis uit gaan, dan hebben we daar ideeën over?

De heer **Roscam Abbing**:

Een onderdeel was om tijdens de crisis al na te denken over na de crisis. Dat vond ik een belangrijk onderdeel. Daar hebben we veel werk van gemaakt. Het was ook een onderdeel van mijn taakopdracht om meer de sociaal-maatschappelijke aspecten van de crisis in te brengen.

De heer **Poortman**:

Dat was tijdens de crisis?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat was ook tijdens de crisis. Ik heb op een gegeven moment ook ergens een presentatie gegeven in het Catshuis. Daar liet ik een plaatje zien – volgens mij had ik dat niet zelf bedacht, maar had ik het geleend van het Sociaal en Cultureel Planbureau – waarop stond dat er eigenlijk drie crises waren. Er was een gezondheids crisis, het virus dat rondging, waardoor mensen ziek werden en ook doodgingen. Er was een economische crisis, waardoor er grote economische schade was en waar er ook al heel stevig was ingegrepen met allemaal regelingen die waren gemaakt. En er was een meer sociaalpsychologische of een sociaal-maatschappelijke crisis, waarin ook veel schade aan het ontstaan was – dat was heel duidelijk en

daar was verder geen discussie over – maar waar het wat moeilijker was om een handelingsperspectief ... om te bedenken wat je daaraan zou kunnen doen. Ik zal proberen zo min mogelijk ambtelijke woorden te gebruiken.

De heer **Poortman**:

Dat gaat tot nu toe goed. We gaan tijdens dit verhoor nog verder in op die perspectieven. Dat zult u begrijpen. Voor nu heb ik nog een vraag rondom die aanstelling. Uit wie bestond uw team?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat was nog echt in opbouw op het moment dat ik binnenkwam. Ik kwam binnen op 23 oktober. Er waren al een paar mensen binnen. Zij waren overgekomen van het programma-DG Covid-19. Dat was alweer opgeheven in die vorm, maar de mensen die daaraan hadden gewerkt, gingen mee naar mijn programma-DG, als ik het zo mag zeggen. Eén onderdeel, het onderdeel evaluatie en verantwoording, bleef een integraal ... Dat bleef en ging in z'n geheel over naar mijn programma-DG. Het andere deel, de strategie en de kennis, moest ik helemaal gaan opbouwen. Daarvoor had ik twee directeuren. Een van de directeuren had ik al binnen en de ander heb ik zelf aangeworven. Vervolgens heb ik vanuit eigenlijk alle verschillende ministeries mensen gekregen die ons gingen helpen. Dat was ook echt de opzet. Het idee was dat we echt een organisatie waren met mensen van alle verschillende ministeries, met allerlei verschillende achtergronden en vaardigheden, zodat we over de verschillende onderwerpen heen goed konden samenwerken. Er was een oproep gedaan door de secretarissen-generaal van de verschillende ministeries om mensen te leveren. Dat gebeurde ook, want die kreeg ik heel snel binnen.

De heer **Poortman**:

Begrijp ik het goed dat er twee sporen waren: een voor strategie en een voor kennis?

De heer **Roscam Abbing**:

Nee, ja, nee ... Nu ik eraan terugdenk, klinkt het misschien wat raar, maar ik had eigenlijk twee directies: de directie Evaluatie en Verantwoording en de directie Strategie en Kennis. De directie Strategie en Kennis had twee directeuren.

De heer **Poortman**:

Oké. Dan begrijp ik het.

De heer **Roscam Abbing**:

Het was één directie met twee directeuren.

De heer **Poortman**:

Er waren dus wel ... Hoe verhielden die twee sporen zich tot elkaar? Ik heb het dus over het spoor aan de evaluatieve kant en het spoor aan de kant van strategie en kennis.

De heer **Roscam Abbing**:

In de praktijk werd er heel goed samengewerkt. Het was natuurlijk een hele kleine organisatie met maar heel weinig mensen. We spraken elkaar dagelijks.

De heer **Poortman**:

Voor onze beeldvorming: aan hoeveel mensen moet ik denken?

De heer **Roscam Abbing**:

De totale organisatie kende, denk ik, op z'n top ongeveer 56 mensen. Aan het begin waren dat er veel minder, want toen moesten er nog mensen binnenkomen. Gedurende de tweede helft van 2021 vertrokken er ook mensen. Die heb ik niet meer aangevuld, omdat ik op dat moment ook vond dat we onze organisatie moesten gaan afbouwen en dat we weer terug moesten gaan naar de standaard, naar de normale structuur.

De heer **Poortman**:

U noemde al het programma-Directoraat Covid-19. Dat is opgeheven toen uw afdeling is ontstaan, maar dat bestond nog maar sinds juli 2020. Het heeft dus een paar maanden gefunctioneerd. Wat was de directe aanleiding om deze afdeling op te heffen?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat is natuurlijk gebeurd voordat ik in functie was, dus dat kunt u beter vragen aan de mensen die dat besluit genomen hebben. Ik heb natuurlijk ook gekeken naar de verhoren die u vorige week gevoerd heeft. Ik heb ook gelezen wat de Onderzoeksraad voor Veiligheid daarover geschreven heeft. Ik heb ook wel met mensen gesproken. Achteraf gezien is de crisisstructuur toen te snel afgebouwd. Die nieuwe organisatie, het programma-DG Covid-19 – dat was dus niet mijn organisatie, maar die van daarvoor – was eigenlijk ook meer bedacht voor de lange termijn, maar kreeg er vervolgens ook het blussen van de brand als taak bij. Daar was het helemaal niet op toegerust en had het de mensen niet voor. Dat werkte niet goed, waardoor er vrij snel toch weer is teruggegrepen naar de eerdere crisisstructuur, of een variant daarop, waarbij de NCTV een grote rol pakt. Toen is het allemaal weer opnieuw neergezet.

De heer **Poortman**:

Ja. Dat was ook de conclusie van de OVV. Ik ben ook benieuwd hoe dat in de wandelgangen, om dat beroemde woord te gebruiken, is gegaan. Wat hoorde u? Wat circuleerde er rond dit programma-Directoraat? Wat functioneerde er niet?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik denk eigenlijk, zoals ik net al zei, dat het niet was toegerust op een echte crisis en het blussen van de brand. Daar was het niet op toegerust. Dat was, denk ik, ook niet de bedoeling. Dat weet ik niet zeker, dus dat moet u aan anderen vragen, die daarbij betrokken waren. Ik denk ook niet dat het de bedoeling was dat het echt een crisisorganisatie zou zijn die de acute aanpak van het virus zou gaan doen. Toen dat in de praktijk toch zo uitpakte, bleek dus ook dat dat niet werkte.

De heer **Poortman**:

Je zou ook kunnen zeggen: in plaats van een nieuw directoraat op te zetten, pas je de opdracht aan het bestaande directoraat wat aan; dit komt nog niet goed uit de verf, we doen wat tweaks en we kunnen verder. Blijkbaar vond men het nodig om het hele directoraat op te heffen en tot een nieuw directoraat te komen.

De heer **Roscam Abbing**:

Ik kan daar verder niet zo veel over zeggen, want dat is allemaal ... Ik was niet betrokken bij die besluitvorming. Dat vond allemaal plaats voordat ik werd aangezocht en aangesteld.

De heer **Poortman**:

Welke problemen waren er? Je zou kunnen zeggen dat dit misschien de erfenis van het oude directoraat is geweest. Welke problemen lagen er die u op moest gaan lossen met uw directoraat?

De heer **Roscam Abbing**:

Het is niet alleen dat ik die ging oplossen. Het grootste probleem, denk ik, voor de bewindspersonen, zeker voor de meest betrokken bewindspersonen, was dat er geen strakke crisisstructuur was. Dat is niet het probleem dat ik moest oplossen. Tegelijkertijd ...

De heer **Poortman**:

Dat was niet uw opdracht?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat was niet mijn opdracht.

De heer **Poortman**:

Uw opdracht was niet om aan de crisisstructuur te werken?

De heer **Roscam Abbing**:

Nee, ik was er niet voor de crisis, de acute crisis. Tegelijkertijd was er ook heel sterk de wens om a die langetermijnvisie te blijven houden en om b meer aandacht te besteden aan sociaal-economische en maatschappelijke factoren tijdens de crisis, om dat in elk geval heel expliciet te beleggen. Dat was namelijk niet een taak die je moest beleggen bij het ministerie van VWS of bij de NCTV, want dat is niet hun kerncompetentie.

De heer **Poortman**:

Dus die crisisstructuur bleef in stand. Die lag dan vooral bij de NCTV.

De heer **Roscam Abbing**:

Die ging weer terug. Die was opgeheven en die ging weer terug.

De heer **Poortman**:

Die ging weer naar de NCTV, terwijl de NCTV had gezegd – dat hebben we van Aalbersberg gehoord – zet nou een eigen crisisstructuur op, zodat de NCTV daar niet verantwoordelijk voor blijft. Dat is niet gebeurd, maar als ik het goed begrijp, is er dus gezocht naar – ik probeer het samen te vatten – een directoraat dat perspectieven inbrengt en dat tegelijkertijd de lange termijn verkent.

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, de middellange termijn en de lange termijn. De middellange termijn was soms maar drie weken vooruit. Dat werd in die crisis al de middellange termijn, want het ging daar soms echt van dag tot dag. Ik kan wel wat concrete voorbeelden geven.

De heer **Poortman** (CDA):

Graag.

De heer **Roscam Abbing**:

Ik heb een aantal concrete opdrachten meegekregen bij mijn aanstellen. Los daarvan werden er ook nog allerlei andere dingen en rollen van mij verwacht, zoals aanwezig zijn bij overleggen en het inbrengen van andere gezichtspunten. Een concrete opdracht die ik meekreeg voor de korte termijn was bijvoorbeeld: kom met iets van een pakket waarin we wat perspectief kunnen bieden voor de jeugd. Er waren namelijk heel duidelijk heel veel zorgen over de positie van jongeren en de gevolgen van met name de maatregelen voor jongeren. Die zorgen gingen voor hen niet zozeer over het virus, maar over de maatregelen. Toen ik op 23 oktober

begon, zaten we in een soort van halve lockdown. Het idee was dat die langzamerhand misschien wel weer afgebouwd zou kunnen worden en dat de horeca misschien wel weer open zou kunnen gaan. Een van de vragen die aan mij gesteld werd, was: "Werk uit hoe mensen op een enigszins veilige manier de feestdagen kunnen vieren. We snappen dat iedereen na een bijna een jaar in deze rotcrisis enorm de behoefte voelt om samen te komen met vrienden en familie tijdens de feestdagen, maar kunnen we het op zo'n manier vormgeven dat het nog een beetje veilig kan? Kunnen we daar manieren en misschien ook richtlijnen voor bedenken?" Dat was een opdracht die ik kreeg. Dit was op 23 oktober en we zijn daar toen heel snel mee aan de slag gegaan. We hebben met heel veel mensen gesprekken gevoerd over de vraag hoe we dat zouden kunnen doen. Achteraf gezien zaten we die kerst in de zwaarste lockdown die we hadden meegemaakt en was er helemaal geen ruimte. Zo snel ging het en zo snel veranderde ook het perspectief.

De heer **Poortman**:

Had dat ermee te maken dat het virus dan toch steeds de besluitvorming stuurde of daarmee dat jullie niet tot creatieve ideeën kwamen om het anders in te richten?

De heer **Roscam Abbing**:

Nee. Nou, of het creatieve ideeën waren, laat ik aan anderen om te beoordelen, denk ik. Nee, het viel gewoon echt steeds tegen, keer op keer op keer. In de eerste instantie was de hoop dat we er langzaam uit zouden komen. Volgens mij waren we daar in Nederland niet uniek in. Volgens mij zag je in de landen om ons heen precies hetzelfde patroon. Toen viel het tegen en moesten er toch weer scherpere maatregelen komen.

De heer **Poortman**:

We komen daar in het vervolg van het gesprek op terug. Om het onderwerp rondom de aanstelling van u af te ronden, wil ik het nog hebben over het volgende. U heeft een sollicitatiegesprek gehad met verschillende ministers. Wat was de reden dat er tot een serie gesprekken, eigenlijk klassieke sollicitatiegesprekken, werd besloten?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou ja, ik denk ... Ehm. Ik heb het natuurlijk zelf niet besloten. Mijn positie was een beetje een bijzondere, want ik viel niet direct onder één minister. Ik kwam erin in het ministerie van JenV. Daar had ik een werkplek en daar hadden mijn mensen een werkplek. De minister van

JenV voelde dus ook wel enige verantwoordelijkheid voor mij, denk ik. Dat heb later ook wel zo ervaren.

De heer **Poortman**:

Dat was Grapperhaus.

De heer **Roscam Abbing**:

De heer Grapperhaus. Hij was expliciet niet verantwoordelijk voor al het werk dat ik deed. Dat viel onder de verantwoordelijkheid van het gehele kabinet. Dat was een bijzondere structuur. Volgens mij hebben we dat nooit eerder zo gedaan binnen de Rijksoverheid. Sindsdien hebben we dat ook nooit meer zo binnen de Rijksoverheid gedaan. Ik denk dat ik de enige en de eerste was.

De heer **Poortman**:

Valt het dan niet onder de minister-president, als het onder het hele kabinet valt?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou, dat hebben we niet zo expliciet benoemd, nee.

De heer **Poortman**:

Zou dat moeten?

De heer **Roscam Abbing**:

In de aanstelling of in de formele vaststelling daarvan stond dat ik voor de verschillende producten een ministeriële sponsor zocht. Besluitvorming vond uiteindelijk natuurlijk gewoon plaats door de ministerraad, of gemandateerd door de MCC, de Ministeriële Commissie Covid.

De heer **Poortman**:

U zegt: sponsor. Ging het er dan vooral over dat u geldschietters nodig had voor uw projecten?

De heer **Roscam Abbing**:

Nee, het ging niet om geld. Het ging om iemand die ... Als je een voorstel wil agenderen voor een ministeriële commissie of voor de ministerraad, dan doet de minister dat.

De heer **Poortman** (CDA):

Ik begrijp het.

De heer **Roscam Abbing**:

Die moet het daar dan ook verdedigen en over de streep trekken. Dat betekende dus "sponsor". Geld was soms ook een probleem, maar dat was een hele andere discussie.

De heer **Poortman**:

Helder. Weet u nog met wie u de gesprekken heeft gevoerd voordat u werd aangesteld?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja ... Ik moet er wel even goed over nadenken wie dat allemaal waren. Ik heb in elk geval een gesprek gevoerd met de heer Grapperhaus. Ik heb een gesprek gevoerd met de minister van VWS, Hugo de Jonge, en een gesprek met de minister van BZK, Kajsa Ollongren. Dat is overigens standaard bij benoemingen van hoge ambtenaren binnen de Rijksoverheid. Die hebben altijd een gesprek met de minister van BZK, omdat je formeel dan onder de minister van BZK valt, om het nog ingewikkelder te maken.

De heer **Poortman**:

Zaten deze ministers op u te wachten?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat is een ... Ik denk in alle eerlijkheid dat de minister van VWS, minister De Jonge, ook wat zorgen uitte of het wel duidelijk was wat mijn mandaat zou zijn en wat mijn opdracht zou zijn, want hij had slechte ervaringen ... Hij was daar overigens heel open over tegen mij, hoor, wat ik ook waardeer. Het was niet per se leuk om te horen, maar hij was er wel open over. Hij had slechte ervaringen met hoe dat in de zomer was gegaan.

De heer **Poortman**:

Met die COVID-19.

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, en dat het toch weer nodig was om terug te keren naar de crisisstructuur. Hij vond het heel belangrijk dat vanaf dat moment heel duidelijk was wie waarvoor verantwoordelijk was en dat daar geen onduidelijkheid over bestond. Hij wilde ook niet dat ik voor die onduidelijkheid zou gaan zorgen. Op zich begrijp ik dat natuurlijk.

De heer **Poortman**:

Dick Schoof, destijds ambtenaar bij JenV, Justitie en Veiligheid, de plek waar u ook zat, appte ergens: eigenlijk wil Hugo het allemaal zelf doen. Had u het idee dat u ruimte kreeg om uw directoraat te laten functioneren?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja. Die ruimte kreeg ik zeker. Die ruimte kreeg ik. Er zijn wel momenten geweest waarop ik het ook nodig vond om iets te zeggen over

maatregelen, waarbij ik ook wel duidelijk terugkreeg: "We hebben lijn A. Dat is de crisisbestrijding, dat is NCTV en VWS. En we hebben lijn B. Dat is middellange en lange termijn, meer de sociaal-maatschappelijke kant. Dat mag jij doen, maar probeer het nou wel helder te houden." Dus af en toe werd er ook wel wat heen en weer geduwd. Dat klopt wel.

De heer **Poortman**:

We gaan het straks nog hebben over de verschillende aspecten van uw werk, maar als het gaat over de aanloop tot dit directoraat heb ik wat mij betreft verder geen vragen meer. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, op dit onderwerp nog vragen?

Mevrouw **Mutluer**:

Voor nu even niet.

De **voorzitter**:

Ik heb nog een slotvraag over uw slotopmerking: "Er werd wat heen en weer geduwd." Wat bedoelt u daarmee?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou, ik heb ook weleens teruggekregen: goh, leuk dat je dat vindt, Mark, maar dit ligt echt even bij lijn A.

De **voorzitter**:

Vanuit de minister of ... Wie bedoelt u dan?

De heer **Roscam Abbing**:

Nee. Ik denk eerder van collega-ambtenaren. Misschien wel namens een minister, maar dat weet ik niet.

De **voorzitter**:

Maar ik kan me voorstellen dat het vaker binnen een ambtelijke wereld voorkomt dat ...

De heer **Roscam Abbing**:

Zeker.

De **voorzitter**:

Maar u noemt het hier wel expliciet, dat "heen en weer geduwd". Kwam dat vaker voor dan u gewend was?

De heer **Roscam Abbing**:

Uw collega Poortman stelde de vraag of iedereen op mij zat te wachten, dus ik heb in reactie daarop geantwoord. Het is heel logisch dat bij

ingewikkelde dossiers er af en toe discussie is over wie erover gaat. Dat zie ik inderdaad. In mijn hele ambtelijke leven kom ik dat weleens tegen. Dit was toch wel een situatie onder hoogspanning, waarbij ook veel van de ambtelijke collega's waar ik mee te maken kreeg, al langer daar rondliepen en ook de negatieve ervaringen hadden uit die zomer. Dus daar was ik wel gevoelig voor en daar had ik ook wel rekening mee te houden, vond ik zelf. Tegelijkertijd had ik ook een opdracht gekregen waar ik het beste van probeerde te maken.

De **voorzitter**:

Oké, dank u wel. Dan geef ik collega Mutluer het woord voor het volgende onderwerp.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik wil met u verder door op de zogenaamde vrije rol die u vervulde als programmadirecteur-generaal Samenleving en COVID-19. U gaf net al het volgende aan. Dat lezen we overigens ook op meerdere sites waar u een interview hebt gegeven. In een nieuwsbericht van 14 februari 2022 lezen we: het directoraat-generaal is een netwerkorganisatie – het gaat dus over uw dg – zonder mandaat, interdepartementaal, maar met vier sg's, secretarissen-generaal van vier ministeries, als "sponsor". Met andere woorden: u valt niet onder de verantwoordelijkheid van een minister. Kunt u ons uitleggen wat de reden daarvoor was?

De heer **Roscam Abbing**:

De reden dat ik niet onder de verantwoordelijkheid van een minister viel? Dat is eigenlijk best een goede vraag. Het idee was, denk ik ... Maar nu ben ik het een beetje aan het invullen; u zou het eigenlijk moeten vragen aan de mensen die voor dit construct hebben gekozen. De mensen die het meest enthousiast waren over het creëren van mijn dg-functie, waren denk ik de secretarissen-generaal van de verschillende ministeries; ik denk van bijna alle ministeries, niet alleen de vier die u net noemde, maar echt wel breder. Die vonden het belangrijk dat er vanuit een brede blik werd gekeken naar de middellange- en langetermijneffecten van de crisis, ook de sociaal-maatschappelijke effecten. Ik denk – maar dat is eerlijk gezegd wel een beetje een invulling, dus daar moet ik voorzichtig mee zijn – dat als het bij één minister had gehangen, het ook echt van die minister zou zijn geweest. Dan zou het nog steeds niet die brede blik zijn, waar zo'n behoefte aan was. De secretaris-generaal werkte, zo was in mijn beeld in elk geval, heel intensief en ook best goed en constructief samen in de Ambtelijke Commissie Covid, de ACC. Die gezamenlijkheid wilden ze houden. Als ik bij maar één minister zou horen, zou ik "maar een

ambtenaar op een ministerie" zijn. Door mij deze brede aanstelling te geven, kon ik er wat meer overheen kijken. Dat was in elk geval de hoop en ik denk dat ik dat in sommige gevallen ook zeker heb kunnen doen en in andere gevallen misschien wat minder.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik ben uiteraard nieuwsgierig naar de gevallen waarin dat wel en niet is gelukt, maar voordat ik die vraag stel, nog dit. U zegt, in mijn eigen bewoordingen, dat u lastig kunt uitleggen waarom u niet onder de verantwoordelijkheid van één minister viel, dat dat positieve kanten had en negatieve. Hoe pakte dit in de praktijk nou uit voor de werkzaamheden die u verrichte vanuit uw functie van directeur-generaal?

De heer **Roscam Abbing**:

Er zitten meerdere kanten aan. Ik had een rol. Ik mocht eigenlijk bij heel veel overleggen aanwezig zijn. Ik was altijd bij wat eerst het Torentjesoverleg heette en later het bewindspersonenoverleg. Daar mocht ik altijd bij aanschuiven. Bij het Catshuisoverleg mocht ik altijd aanschuiven, als toch een van de weinige ambtenaren. Als ik als secondant van een individuele minister was meegegaan, dan was dat denk ik ingewikkeld geweest. Dan hadden andere ministers ook allemaal een secondant willen meenemen. Doordat ik die buitenrol kreeg – ik weet eigenlijk niet zo goed hoe ik het moet noemen – was het logischer dat ik daar ook mocht aanschuiven als programma-dg voor het geheel. Dat hielp dus om bij heel veel overleggen aanwezig te kunnen zijn en daar onder andere ook het sociaal-maatschappelijke perspectief op tafel te kunnen krijgen. Daar hielp het dus en bij de verschillende soorten opdrachten die ik deed ... Het eerlijke antwoord is dat het wisselend was. Soms was het heel prettig dat ik een beetje een vrije rol had en gewoon met dingen aan de slag kon gaan zonder dat ik meteen een stempel van een politiek aangestelde minister hoefde te halen. Maar soms lukt het me ook niet om dingen verder te brengen en geagendeerd te krijgen, omdat er geen minister echt voor wilde gaan rennen, bijvoorbeeld omdat ze er minder in geloofden.

Mevrouw **Mutluer**:

U mocht dus aanwezig zijn bij meerdere gesprekken. Dat was een voordeel. U had die vrije rol. Maar dan kom je inderdaad bij de nadelen: wat voor nadelige effecten had deze vrije rol?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik was geen minister, en besluiten worden genomen door ministers en niet

door ambtenaren. Het is denk ik heel goed dat dat zo gaat in Nederland. Als ik stevig tegengas kreeg van bewindspersonen, had ik me daar eigenlijk bij neer te leggen. Dat is ook hoe het hoort in de verhoudingen tussen politiek en ambtenarij. Maar in normale situaties heb ik als ambtenaar een minister die dan de strijd aan kan gaan met een collega-minister. Dat was hier soms wel het geval, als ik met een voorstel kwam waar een minister ook heel erg van overtuigd was, en soms was er niemand waar ik naartoe kon.

Mevrouw **Mutluer**:

Had uw inbreng daarmee een ander gewicht?

De heer **Roscam Abbing**:

Een ander gewicht? Nogmaals, ik was een ambtenaar, geen minister.

Mevrouw **Mutluer**:

U zegt zelf in een eerder interview: binnen je eigen departement kun je aankloppen bij je eigen minister en als je een goed verhaal hebt, kun je die overtuigen om samen ergens de schouders onder te zetten. Hier kon dat niet altijd.

De heer **Roscam Abbing**:

Nee, zeker niet altijd. Indertijd heb ik blijkbaar precies hetzelfde of ongeveer hetzelfde gezegd als nu. Dat was wel mijn gevoel. Tegelijkertijd zat ik wel – ik denk: vier, vijf of zes keer in de week – aan tafel met de minister-president en ik mocht ook gewoon vertellen wat ik ergens van vond. Dat is voor een ambtenaar natuurlijk een heel bijzondere positie.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar uw inbreng had niet altijd gewicht. Dat lijkt me frustrerend op momenten dat u iets voor elkaar wilt krijgen.

De heer **Roscam Abbing**:

Soms was dat ook frustrerend. Kijk, bij het maken van beleid is bijvoorbeeld geld vaak belangrijk. Zonder geld zijn het vaak alleen maar mooie woorden. Pas als er ook geld is, kun je daadwerkelijk aan de slag met de uitvoering en dingen gaan doen. Voor het regelen van geld moet je soms ook de discussie aangaan met de minister van Financiën. Dan helpt het als er een minister is die daarbij wil helpen. Als je dat enkel als ambtenaar gaat proberen, kom je toch een stuk minder ver, bijvoorbeeld.

Mevrouw **Mutluer**:

Waren er ook andere momenten waarop u dacht: het is frustrerend, maar

ik krijg het niet voor elkaar om die sociaal-maatschappelijke onderwerpen goed voor het voetlicht te brengen en daar mensen voor te laten rennen?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou, ik vermoed dat we er nog veel uitgebreider over gaan praten, over die sociaal-maatschappelijke onderwerpen. Er is niet één moment of één onderwerp dat me heel erg voor de geest staat. Ik vond het jammer dat ik uiteindelijk in de besluitvorming minder enthousiasme kreeg voor de inzet van gedragsinterventies, bijvoorbeeld. Misschien moet ik dat gaan uitleggen en ik weet niet of dat nu ...

Mevrouw **Mutluer**:

Ik weet dat mijn collega daar uitgebreid met u over gaat spreken. Daarom ga ik even terug naar de overleggen waarbij u aanwezig was als ambtenaar. U vond het uitzonderlijk dat u overal mocht aanschuiven. Een van die overleggen was een overleg op zondag, in het Catshuis. Wij weten dat dat met een aantal ministers was. Welke rol had u tijdens die zogenaamde Catshuisoverleggen op zondag?

De heer **Roscam Abbing**:

Die verschoof in de tijd. Volgens mij ben ik aangesteld op vrijdag 23 oktober, als ik het goed zeg. Twee dagen later, dus dat zal dan 25 oktober zijn geweest, moest of mocht ik al naar het Catshuis. De eerste keer werd ik voorgesteld aan de ministers die daar aan tafel zaten. Ik werd geïntroduceerd en er werd verteld wat mijn rol was. Vervolgens mocht ik in een zijkamertje luisteren naar het gesprek dat gevoerd werd. Dat was de eerste keer.

Mevrouw **Mutluer**:

Waarom in een zijkamertje?

De heer **Roscam Abbing**:

Ze waren nog niet ingesteld op mijn aanwezigheid, denk ik. Maar ...

Mevrouw **Mutluer**:

Wat vond u daarvan?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik vond het wel jammer, ja, maar ja, tegelijkertijd was het ook voor het eerst dat ik überhaupt naar het Catshuis mocht. Dat vond ik ook wel weer bijzonder, om heel eerlijk te zijn. Maar dat was de eerste keer. De week daarop ...

Mevrouw **Mutluer**:

Heeft u dat aangekaart bij iemand? Bij wie?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat weet ik niet meer precies. Ik denk bij de sg van Algemene Zaken of bij de NCTV, dat kan ook. Dat zijn de mensen die er denk ik over gingen. De week daarop zat ik wel gewoon in de hoofdkamer en kon ik iets actiever ... Nou ja, het was toch nog vooral luisteren naar de discussie die daar plaatsvond. Dan zitten we in november, denk ik. Ergens in januari, misschien begin februari, maar ik denk eigenlijk al in januari ... Ik heb geprobeerd te achterhalen wanneer dat precies was. Vorige week heeft u de heer Aalbersberg, de NCTV, geïnterviewd. Die deed lang de introductie van de sociaal-maatschappelijke kant van de maatregelen, maar vanaf ergens in januari, ik denk half januari, werd de agenda of de volgorde van het Catshuisoverleg anders. Het begon nog steeds met Van Dissel die een virologische presentatie deed. U kent al die slides en plaatjes die hij liet zien. Daarna kreeg ik het woord en mocht ik sociaal-maatschappelijk een uitvoeringsperspectief uitleggen. Op al die slides staat weliswaar "NCTV", maar op dat moment werd het mijn rol om die te presenteren. Dat gaf me ook wat ruimte om af en toe dingen wat extra aan te zetten of er nog wat extra omheen te vertellen. Daarna was het de NCTV die inging op opties voor maatregelen. Dus toen werd het een soort van in drieën. Voor mijn gevoel kreeg ik stapsgewijs steeds meer te zeggen daar aan tafel. Daar was ik blij mee uiteraard. En ik heb ook een aantal keer ...

Mevrouw **Mutluer**:

Dus van luisteren in een zijkamer naar inbreng hebben. Vond u dat u voldoende ruimte had om uw eigen voorstellen in te brengen?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, ik deed sowieso op een gegeven moment elke keer in het Catshuis die maatschappelijke toets en het uitvoeringsbeeld. Dat was bij elkaar verzameld door collega's van de NCTV, maar ook door mensen van mij. Op een gegeven moment zat er ook de sociaal-maatschappelijke economische toets van het ministeries van EZ, Financiën en SZW bij. Dat deden we ook wel samen. Daar heb ik ook echt wel aan bijgedragen. Ik had, vond ik zelf, alle ruimte om er dingen omheen te vertellen als ik dat vertelde. Maar er zat ook inbreng in van bijvoorbeeld de politie over de uitvoering. Daar ga ik natuurlijk geen eigen draai aan geven, want dat was echt hun informatie, dus die heb ik wel verteld, maar vooral gewoon doorgegeven. Daarnaast heb ik ook een aantal keren gewoon zelf onderwerpen kunnen agenderen.

Mevrouw **Mutluer**:

Dat probeer ik te begrijpen. U gaf net aan dat u opdrachten kreeg. Het is

voor mij nog heel onduidelijk wat die opdrachten waren en van wie die kwamen. U zegt vervolgens: maar ik had ook ruimte om andere zaken in te brengen. Maakt u even feitelijk voor mij helder wat u daarmee bedoelt.

De heer **Roscam Abbing**:

Ja. Bij mijn aanstellen en bij de start van mijn organisatie waren er drie langetermijnopdrachten en vijf middellangetermijnopdrachten gespecificeerd. Die langetermijnopdrachten – ik moet even spieken – gingen over a Nederland na de crisis, b het beter in beeld krijgen van sociaal-maatschappelijke en economische effecten van de maatregelen en c het beter gebruiken van wetenschap en gedragsinterventies. Dat waren de drie meer langetermijnopdrachten. De kortetermijnopdrachten die ik bij mijn start meekreeg gingen a over een pakket maken voor de jeugd – daar kan ik zo meer over vertellen – en b over de feestdagen. Verder hebben we het over reizen gehad, we hebben het over kwetsbare beroepen gehad, en er was nog een vijfde. Dat waren de opdrachten die ik meekreeg bij de start, 23 oktober. Al vrij snel werd dat door de werkelijkheid ingehaald en bleken sommige van die opdrachten niet meer relevant en kwamen er weer andere dingen bij.

Mevrouw **Mutluer**:

Zoals welke?

De heer **Roscam Abbing**:

Bijvoorbeeld de vraag: hoe kunnen we de feestdagen vieren? Vervolgens gingen we heel hard in lockdown. Dus ja, er viel niet zo veel meer te vieren op dat moment.

Mevrouw **Mutluer**:

Dus als ik het goed begrijp, kreeg u bij uw aanstelling in ieder geval een opdracht ten aanzien van de lange termijn en u kreeg opdrachten voor de middellange termijn. Een aantal van die opdrachten werden door de tijd ingehaald.

De heer **Roscam Abbing**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar u zei: ik had ook alle ruimte om andere zaken in te brengen. Wat waren die onderwerpen?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja. Ik zou zeggen ... De onderwerpen die ik heb ingebracht ... Die kortetermijnopdrachten waren – hoe moet ik het zeggen – snel en hit-

and-run. Het was echt de bedoeling dat we binnen een paar weken met een concreet voorstel zouden komen. Die langetermijnopdrachten waren meer programma's, zou je kunnen zeggen. Daar volgden ook weer allemaal deelonderdelen uit. Dus nadat we bijvoorbeeld een pakket hadden gemaakt met maatregelen en activiteiten voor de jeugd en extra zorg voor het maatschappelijk welbevinden van met name de jeugd, zijn we vrij snel daarna aan de slag gegaan met een tweede pakket dat wat breder voor kwetsbare groepen was. Dat was volgens mij toch wel grotendeels op eigen initiatief omdat we ons grote zorgen maakten over de impact van maatregelen. We zagen dat het nodig was dat die maatregelen er waren omdat het virus hard rondging, maar we wilden bekijken wat je, als je niet van de maatregelen en de schade die zij brengen af kan, kan doen om ervoor te zorgen dat de impact ervan enigszins wordt verzacht. Dat noemen we "flankerend beleid" op z'n Haags.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik wil straks met u de verdieping ingaan over de maatschappelijke en economische gevolgen van corona, en ook over wat dat betekende voor de besluitvorming. Als laatste heb ik nog wel een vraag over het Torentjesoverleg. Dat was een nog kleiner overleg met het kernteam, werd eerder al gezegd. U zat daar ook bij, begrijp ik net uit uw bijdrage. Wat was uw rol in deze Torentjesoverleggen?

De heer **Roscam Abbing**:

Hetzelfde. Voorstellen die ik aan het voorbereiden was en die ik uiteindelijk in wilde brengen voor besluitvorming in de MCC toetsen of daar draagvlak voor was. Dat vond ik wel belangrijk.

Mevrouw **Mutluer**:

De MCC is de Ministeriële ...

De heer **Roscam Abbing**:

De Ministeriële Commissie Covid; excuus. Af en toe was het ook gewoon vanuit een andere invalshoek reflecteren. Er zaten ambtelijke collega's vanuit de zorghoek aan tafel, de NCTV zat vanwege de maatregelen en de handhaving aan tafel en ik zag het als mijn rol om ook af en toe wat andere elementen in te brengen. Soms was dat heel beperkt en soms had dat iets meer om het lijf. Ik denk dat ik door daar aanwezig te zijn en door gewoon mee te sparren over "hoe gaat het?", "wat is er nodig?", maar ook "hoe moeten we dit uitleggen aan de samenleving?" af en toe wel accenten heb kunnen geven.

Mevrouw **Mutluer**:

Vond u dat uw inbreng gewicht had?

De heer **Roscam Abbing**:

Enigszins, enigszins.

Mevrouw **Mutluer**:

Waarom zegt u "enigszins"? Wat bedoelt u daarmee?

De heer **Roscam Abbing**:

A ik was een ambtenaar en geen minister, dus ik nam geen besluiten. Ik kon alleen maar suggesties aandragen. Op heel veel momenten woedde er een brand en lag de focus toch erg op het blussen van de brand en was wat ik in te brengen had ook belangrijk, maar niet de topprioriteit op dat moment. Dat vond ik eigenlijk ook wel begrijpelijk. De andere kant is dat er volgens mij geen speech geweest is van de minister-president bij de aankondiging van maatregelen, waar niet ook een paar zinnen of soms een alinea of soms zelfs twee alinea's met inbreng vanuit mijn team in zat. Dus ja, het is niet doorslaggevend geweest in de keuze voor maatregelen – dat zou ik zeker niet durven beweren – maar soms heb ik in de finetuning van maatregelen en soms in de toon van de communicatie over maatregelen wel een beetje invloed gehad, ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik wil straks met u doorgaan op die invloed – u zegt "een beetje invloed" – en ook op wat u daarvan vindt. Ik denk dat het voor mij nu helder is hoe u uw vrije rol invulde bij de overleggen die plaatsvonden. Dan wil ik later ingaan op de duiding daarvan. Voor nu waren dit de vragen van mijn kant.

De **voorzitter**:

Dan stel ik voor dat we direct doorgaan naar het volgende onderwerp en daarvoor geef ik graag collega Poortman het woord.

De heer **Poortman**:

Dank, voorzitter. Dat sluit aan op wat u met collega Mutluer heeft besproken. We willen namelijk wat dieper inzoomen op wat we misschien wel de ruggengraat van de besluitvorming tijdens covid kunnen noemen, namelijk de Catshuisoverleggen, de Torentjesoverleggen – later bewindspersonenoverleggen genoemd – en de MCC, de Ministeriële Commissie Covid-19. En we kijken ook nog even naar de rol van de NCTV in die structuur. Als het gaat om die Torentjesoverleggen – later dus de bpo, de bewindspersonenoverleggen genoemd – wat werd daar precies besproken? Die waren doordeweeks, even voor de beeldvorming.

De heer **Roscam Abbing**:

Die waren doordeweeks en daar werd gekeken naar alle nieuwe informatie die er was, dus nieuwe cijfers over de besmettingen en de ic-bezetting. Toen er eenmaal begonnen was met het vaccinatieprogramma ging het over de vraag wanneer er nieuwe vaccins zouden komen, in welk tempo die zouden komen en hoe het ermee ging. Het was in zekere zin behoorlijk operationeel. Er werd echt gekeken naar hoe het ervoor stond, of er verrassingen waren en wat er allemaal gebeurde. "Heb jij nog met die gebeld? Wat vindt die ervan?" Soms werd er ook wel een beetje afgetast wat het zou betekenen als we toch weer nieuwe maatregelen zouden moeten nemen. "Hoe denken we dat dat valt? Hoe krijgen we dat uitgelegd? Is het echt nodig? Zijn er nog andere dingen die we kunnen doen?" Het was dus ook wel een beetje sparren, zou ik zeggen. Heel eerlijk: soms was het echt een extreem heftige, stressvolle tijd met extreem heftige, stressvolle besluiten die uiteindelijk door de ministers werden genomen. Het was dus soms ook gewoon een beetje stoom afblazen.

De heer **Poortman**:

En hadden die overleggen een bepaalde structuur? Er kwam nog al wat op jullie af qua informatie. Hoe gestructureerd werd dat besproken?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, dat viel volgens mij wel mee. Ik kan me niet herinneren ... Het Catshuis kreeg op enig moment wel een duidelijke structuur. Maar als het gaat om die bewindspersonenoverleggen kan ik me eigenlijk niet een heel strakke agenda of zo herinneren. Ik kan me wel herinneren dat ik bijvoorbeeld op een gegeven moment iets bepaalds daar wilde bespreken. Dat kondigde ik dan van tevoren aan bij mijn collega-ambtenaren en dan hadden we het erover of dat een goed moment was.

De heer **Poortman**:

Want wie bereidde die Torentjesoverleggen – laten we ze voor de beeldvorming maar even gewoon zo noemen – voor?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik denk dat dat met name de raadsadviseur van Algemene Zaken was, samen met de NCTV.

De heer **Poortman**:

Die keek dus eigenlijk vooral naar: wat ligt er allemaal op ons bordje aan informatie en wat wordt er besproken. Maar dan kwam er vervolgens geen agenda, zei u.

De heer **Roscam Abbing**:

Nee. Het was ook niet een besluitvormend overleg, hè?

De heer **Poortman**:

Hoe zou u het dan noemen? Een programma voor een overleg? Een routekaart?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou, nee ... Het is ... Ik zou haast zeggen dat het een brainstorm was, maar dat is misschien ook een beetje een rare term voor iets wat je drie keer in de week doet. Ik weet eigenlijk niet hoe je dat zou noemen. Het was ook wel operationeel. Gewoon eh ...

De heer **Poortman**:

Met operationeel bedoelt u: "Wat moet er nu even gebeuren?" Of: "Wat moet er deze week gebeuren?"

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, maar het was ook om even echt in de gaten te houden of het allemaal liep zoals het moest lopen, dus: "Wat zien we op ons afkomen? Wat gaat er mis?" Het was even de actualiteiten bespreken. Je zou het bijna een actua-overleg kunnen noemen, denk ik, als dat niet een te ambtelijke term is.

De heer **Poortman**:

Ik heb er een beeld bij. In die structuur zaten ook die Catshuisoverleggen. Die waren op zondag. Kreeg u de indruk dat de Torentjesoverleggen doordeweeks vooral voortvloeiden uit wat er op zondag in het Catshuisoverleg werd besproken? Of was het andersom, dus dat het Catshuisoverleg verzamelde wat er in de Torentjesoverleggen werd besproken?

De heer **Roscam Abbing**:

Als ik moet kiezen, zou ik zeggen dat het eerder andersom was, maar het was ook echt wel een ander soort overleg. Het Catshuisoverleg was wel echt een informeel, met de benen op tafel, vooroverleg voor de ministeriële commissie waarin daadwerkelijke besluiten werden genomen. In het Catshuis ... Nee, in het Torentjesoverleg kwamen ook wel dingen voorbij die ook in het Catshuis op tafel lagen, maar in het Torentjesoverleg werden ook dingen besproken die helemaal niet per se in het Catshuis langs hoefden te komen, omdat daar geen besluitvorming over moest worden voorbereid of zo.

De heer **Poortman**:

Kunt u daar een voorbeeld van noemen? U hintte er net al op, maar wat was dan bijvoorbeeld iets operationeels dat niet per se in het Catshuisoverleg terug hoefde te komen?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja ... Ik moet even ... Vergeef me als het niet het exacte voorbeeld is. Als er bijvoorbeeld ergens een evenement was geweest waarbij het uit de hand gelopen was en mensen zich niet aan de regels gehouden hadden, dan werd dat besproken in het Torentjesoverleg. Dan werd geconcludeerd dat de minister van JenV met de burgemeester zou gaan bellen bijvoorbeeld. Dat was echt redelijk hands-on. Het is enigszins gechargeerd ... Zoiets is zeker gebeurd. Ik weet niet meer precies wie en wat en waar, maar zoiets is zeker gebeurd. Dat was niet het soort dingen dat in het Catshuis werd besproken.

De heer **Poortman**:

In het Torentjesoverleg kwam er veel op tafel aan informatie. Er werd ook gemonitord: "Hoe lopen maatregelen? Wat gebeurt er?" Werd er daarmee ook een voorschot genomen op besluitvorming?

De heer **Roscam Abbing**:

... In formele zin zeker niet. Maar het is natuurlijk ook een illusie ...

De heer **Poortman**:

Wat bedoelt u met "in formele zin"?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik wil het graag uitleggen. Het is natuurlijk ook een illusie om te denken dat er nog helemaal niks aan besluitvorming is en dat er dan opeens een ministeriële commissie is en dan in één klap, ter plekke, iedereen opeens bedenkt wat er gaat gebeuren en dat er dan een besluit wordt genomen. Dingen moeten toch ook een beetje ... De gedachten moeten een beetje rijpen. Je komt met een voorstel. Je wilt dat een beetje uitproberen en kijken hoe dat valt. Zo gaat het, denk ik, altijd bij besluitvorming. Ook in uw vak. Stapje voor stapje probeer je dingen uit en op een gegeven moment, als je denkt "nu is het echt een goed idee", leg je het concreet voor en dan wordt er een besluit over genomen.

De heer **Poortman**:

Vindt u het gebruikelijk dat er formele informele overleggen bestaan voordat er tot besluitvorming wordt gekomen? Ik noem het bewust zo omdat er natuurlijk wel een structuur waarneembaar is van overleggen die tot een besluitvormend overleg leiden.

De heer **Roscam Abbing**:

Ik denk zelfs dat het noodzakelijk is. Ik ... ja.

De heer **Poortman**:

Wat bedoelt u daarmee?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik denk dat je, zeker als er zulke ingewikkelde, moeilijke en heftige besluiten moeten worden genomen, de ruimte moet hebben om die ook informeel een beetje voor te bereiden.

De heer **Poortman**:

En dat kan niet in de wandelgangen? Dan is zo'n overlegstructuur toch beter, zegt u?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat heeft ook gewoon met de agenda's te maken. Ik denk dat dit in zekere zin nog transparanter is. Maar het heeft ook gewoon te maken met de agenda's, want je wil op bepaalde momenten bij elkaar komen. Dan helpt het als je een overleg ook in de agenda zet, want anders zou het wel heel toevallig zijn als Grapperhaus, De Jonge en Rutte elkaar in de wandelgangen tegenkomen.

De heer **Poortman**:

Dat begrijp ik, maar tegelijkertijd haakt dat woord "transparantie". Daar hebben we het vrijdag ook met de NCTV over gehad. De structuur oogt transparant, maar het feit dat er geen verslagen of notulen zijn gemaakt, maakt het voor ons toch een wat ondoorzichtige brei van overleggen waar we nog niet helemaal goed de vinger op kunnen krijgen. Hoe verhouden die verschillende overleggen zich tot elkaar als het gaat om het komen tot besluiten?

De heer **Roscam Abbing**:

De formele besluitvorming vond plaats met een cc. Daar zijn verslagen van en de besluiten zijn transparant. Het Catshuisoverleg was een informeel benen-op-tafeloverleg, als een soort van voorbereiding daarop. Ook alle stukken die daar op tafel hebben gelegen, zijn uiteindelijk allemaal openbaar geworden. Die beslissing werd op een gegeven moment tijdens de crisis genomen. Dat was een vorm van transparantie die er eerder nog niet was. Het was dus eigenlijk veel transparanter dan daarvoor, dan vroeger. Ik vind het zelf – maar mijn positie als ambtenaar verschilt daarin, denk ik, van uw positie als controleur van het kabinet – heel belangrijk dat je ook informeel van gedachten moeten kunnen wisselen zonder dat het meteen op de voorpagina van een krant staat of

onderdeel van een Kamerdebat moet zijn. Want als dat niet zo is, als alles vastgelegd en geopenbaard wordt, gaan mensen veel conservatiever en veel voorzichtiger communiceren. Mensen durven ook geen domme ideeën meer te hebben als die meteen op de voorpagina van de krant komen. Als mensen geen domme ideeën durven hebben, komen er ook geen goede ideeën meer, is mijn overtuiging. Ik vind het dus heel belangrijk dat er ook een soort vrije ruimte is waar je gewoon vrijuit kan spreken zonder dat het meteen allemaal openbaar hoeft te worden. Ik kan me voorstellen dat u dat vanuit uw rol anders ziet, maar dat is wel hoe ik daarnaar kijk vanuit mijn rol.

De heer **Poortman**:

Ik volg wat u zegt, maar wat wij proberen te verkennen is of er niet een soort trechtersvorming ontstaat naar zo'n besluit toe, waarbij elke stap die je zet in zo'n crisioverleg uiteindelijk toch bijdraagt aan besluitvorming en daarmee ook onderdeel wordt van de besluitvorming. Je hebt dus brede Torentjesoverleggen, die dan op meerdere momenten plaatsvinden. Dat vernauwt zich in het Catshuisoverleg, waar ook ambtenaren bij zitten. Dan zet je een volgende stap naar de ministeriële commissie. Ik probeer te ontdekken of dat niet een soort trechter is waarin je dan toch besluit en die andere overleggen onderdeel maakt van het besluit.

De heer **Roscam Abbing**:

Ja. Ik denk dat er in zekere zin wel degelijk een trechtersvorming is. Die bestond overigens ook nog uit alle ambtelijke vooroverleggen die er waren, zoals de Ambtelijke Commissie Covid en het Directeurenoverleg COVID-19, dat er ook was. Ik denk dat een soort trechtersvorming ook goed is, want je kan niet 100 verschillende opties in alle openheid en zonder een oordeel daarbij voorleggen aan ministers om daar in een halfuurtje over te besluiten. Er moet dus wel al iets van trechtersvorming hebben plaatsgevonden. Ehm ... Ja, dus dat is zo.

De heer **Poortman**:

Is in uw optiek de scheidslijn tussen besluitvorming en benen op tafel voldoende bewaakt?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, dat denk ik uiteindelijk wel. Kijk, uiteindelijk zijn het echt de ministers die de besluiten nemen en die zijn, denk ik, stevig genoeg om in te grijpen als er iets voorligt waar ze het echt niet mee eens zijn. Ik heb dat ook gewoon zien gebeuren. Er zijn echt goede, stevige overleggen geweest.

De heer **Poortman**:

Ik rond af op dit punt, want daarna wil ik met u nog kort naar de rol van de NCTV kijken. Op dit punt nog even: als u naar deze drie overleggen kijkt, waar ligt dan volgens u het zwaartepunt in de besluitvorming?

De heer **Roscam Abbing**:

Als moment bedoelt u? Of bedoelt u qua overleg?

De heer **Poortman**:

Inhoudelijk. Toch het inhoudelijk gewicht.

De heer **Roscam Abbing**:

Ik denk dat in het Catshuis heel vaak wel duidelijk werd waar steun voor was en waar geen steun voor was. Ehm ... Dat was ook een beetje de functie daarvan, namelijk met elkaar aftasten. Hoe zitten de verschillende bewindspersonen erin? Soms misschien ook: hoe zitten de verschillende politieke fracties erin? Dus ik denk dat het Catshuis een hele belangrijke rol had. Na het Catshuis hadden we over het algemeen wel een beeld van waar het naartoe zou gaan en dan moest de formele besluitvorming in de MCC nog gebeuren, maar soms veranderde er toch ook nog wel iets in de tussentijd.

De heer **Poortman**:

Had het Catshuis als dat afgerond werd toch een beetje het karakter van "zo gaan we het doen"?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou nee, zo stevig is dat volgens mij niet gedaan. Nee. Maar als ik eerlijk ben: als ik daarbij zat en ik luisterde gewoon naar de verschillende inbrengen van de verschillende bewindspersonen, dan was het voor mij wel duidelijk welke kant het op zou gaan.

De heer **Poortman**:

Alleen het formele besluit moest dan nog volgen?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja.

De heer **Poortman**:

Ja. Maar de lijn, het besluit dat genomen ging worden, was helder?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, in negen van de tien gevallen, maar soms ging het dan toch weer even anders.

De heer **Poortman**:

U zei al: er waren niet veel ambtenaren aanwezig bij bijvoorbeeld het Catshuisoverleg. Dat zal misschien bij het Torentjesoverleg wat anders zijn geweest. Maar bij het Catshuis was naast uzelf ook de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid, de NCTV – laten we die afkorting maar wel gewoon gebruiken – ook aanwezig bij al die overleggen. Wat was de rol van de NCTV daar?

De heer **Roscam Abbing**:

Hij als persoon, maar ook de NCTV als organisatie, had als rol om dat voor te bereiden, mensen uit te nodigen, ervoor te zorgen dat duidelijk was welke stukken er besproken zouden gaan worden, en een groot deel van die stukken voor te bereiden. Die stukken zijn ook allemaal openbaar geworden, dus die heeft u kunnen terugzien. Die rol had zijn organisatie. Dat ging om een groot deel van de input op die "slidedecks", zoals die dan heetten, die daar voorlagen, bijvoorbeeld als het ging om het verzamelen van informatie vanuit bijvoorbeeld de politie en het Veiligheidsberaad. Het ging ook om een slidedeck met voorstellen voor eventuele maatregelen die genomen zouden kunnen worden en wat daarvan dan de verschillende voor- en nadelen waren, en wat de verschillende modaliteiten waren waar je aan zou kunnen denken.

De heer **Poortman**:

Werden die slidedecks gefilterd door de NCTV of kwamen die ongecensureerd op tafel? "Gecensureerd" is een wat zware term. Ik bedoel meer: werd er een selectie gemaakt in de slides of kwam alles ...

De heer **Roscam Abbing**:

Ze werden niet gefilterd; ze werden voor het grootste deel gemaakt door de NCTV.

De heer **Poortman**:

Het werd gefilterd, hè? Stel dat u een set onderwerpen inbracht, kwamen die dan allemaal op tafel of werd daarin een selectie gemaakt?

De heer **Roscam Abbing**:

Het stuk maatschappelijk beeld en uitvoeringtoets werd verzameld door collega's van de NCTV met input van allerlei verschillende departementen en ook van mijzelf. Af en toe was daar wel discussie over, maar ik zou dat niet "een filter" noemen. De slides van professor Van Dissel, daar zat de NCTV in het geheel niet tussen, volgens mij. De slides die de NCTV, de heer Aalbersberg zelf, inbracht, maakte hij zelf, dus daarbij was er ook geen sprake van een filter. Ik heb zelf, los daarvan, op een aantal

onderwerpen ook gewoon een aantal keren slidedecks ingediend. Dat deed ik dan ook zelf. Daar zat ook geen filter op.

De heer **Poortman**:

Er werd geen agenda gemaakt door de NCTV?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou niet een agenda die werd uitgedeeld of zo. Ik denk dat er met de voorzitter, de minister-president, wel een volgorde van onderwerpen werd besproken. Op een gegeven moment was die ook vrij standaard en was het eigenlijk elke keer dezelfde volgorde.

De heer **Poortman**:

Hoe verliep uw samenwerking met de NCTV?

De heer **Roscam Abbing**:

Prima. Die verliep prima. Ik kende hem al uit mijn vorige rol, maar meteen na mijn aanstelling heb ik ook echt even een moment genomen om beter kennis te maken en verwachtingen over en weer uit te spreken. Ehm ... Ik voelde me goed door hem aangehaakt en betrokken. Ik werd ook uitgenodigd voor alle overleggen die er waren. Ik heb een enkele keer gehad dat hij even duidelijk aangaf dat ik me op een terrein begaf dat van hem was, bijvoorbeeld als het ging om voorstellen voor maatregelen.

De heer **Poortman**:

Waarom was dat niet uw terrein en wel zijn terrein?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat was toch weer die lijn A en die lijn B. Dat was wel echt zo afgesproken bij mijn aanstelling. Wat vanuit zijn rol ... Maar nu vul ik het in. U heeft hem zelf gesproken afgelopen vrijdag. Voor hem was het heel belangrijk dat de besluitvorming heel helder was en dat de lijnen gewoon strak en helder waren. Hij wilde niet dat er onduidelijkheid zou bestaan over wie ergens over ging. Dus op het moment dat hij vreesde dat ik door iets bepaalds voor te stellen daar doorheen zou gaan, dan duwde hij wel terug. Daar kwamen we eigenlijk ook altijd wel uit, maar dan was hij wel duidelijk even stevig. Dat was ook zijn rol. Dat was zijn rol in de hele crisisstructuur.

De heer **Poortman**:

Over de gevolgen daarvan zou ik dan graag met u willen nadenken als we het hebben over de verschillende groepen waarvan de perspectieven ingebracht moesten worden in de besluitvorming, maar ik heb op dit punt verder geen vragen. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u aanvullende vragen op dit punt?

Mevrouw **Mutluer**:

Ja, twee korte vragen, want ik probeer gewoon het een en ander goed te begrijpen ten aanzien van de verhouding tussen de crisisoverleggen. Daarom probeer ik hetgeen u heeft gezegd even in mijn woorden tegen u aan te houden om te kijken of het klopt wat ik heb gehoord, namelijk dat in die Torentjesoverleggen ... Het woordje "richtinggevend" hebben wij laten vallen bij het verhoor van de NCTV. Er werden in het Torentjesoverleg, in mijn woorden, lijnen uitgezet. In het Cathuisoverleg, met een wat bredere samenstelling van bewindspersonen, werd er steun gezocht. U zei net al: u wist na zo'n Cathuisoverleg waarvoor wel steun was en waarvoor niet. Het formele besluit werd genomen in de ministeriële commissie. Klopt dit? Dat is mijn eerste vraag.

De heer **Roscam Abbing**:

Voor het grootste deel klopt dat, maar dat Torentjesoverleg of "bewindspersonenoverleg" zoals het formeel ging heten, had toch zeker ook die andere functie, die meer operationele functie, zo van: goh, er zijn nu zo veel vaccins binnengekomen. Of: goh, er is daar een evenement geweest en de burgemeester heeft niet ingegrepen; hoe zit dat? Dat ging toch meer om de van-dag-tot-dagzaken die er speelden. "Goh, ik heb nu gebeld met mijn Duitse collega en die zegt dit; klopt dat, professor Van Dissel?" Meestal zeiden ze trouwens "Jaap".

Mevrouw **Mutluer**:

Zegt u daarmee: enerzijds werden daar lijnen uitgezet, anderzijds was het meer operationeel en kijken wat er die dag, die week speelde?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, zeker ook dat operationele. Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Een van de vragen die mijn collega's u stelden, was: hoe vaak weken de besluiten in de ministeriële commissie wezenlijk af van wat daarvoor in het Catshuisoverleg besproken was? U gaf daar het antwoord op dat het niet vaak gebeurde. Wanneer gebeurde dat wel?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat weet ik niet meer precies.

Mevrouw **Mutluer**:

Kunt u zich daar voorbeelden van herinneren?

De heer **Roscam Abbing**:

Nee, ik denk ... Nee, ik weet het gewoon echt niet meer precies. Dat zou ik echt moeten naz... Ik weet niet eens of ik dat kan nazoeken. Maar ik denk dat iemand de slides zoals die in het Catshuis hebben gelegen, kan vergelijken met wat er uiteindelijk is besloten door de MCC. Dan zal er zeker wel verschil in zitten. Ik denk dat dat bijvoorbeeld heeft gespeeld met uitzonderingen voor jongeren om te sporten. Daarin is nog verruimd. Dat is een voorbeeld dat ik in mijn hoofd heb. Maar heel precies hoe en wanneer weet ik eerlijk gezegd niet uit mijn hoofd.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar ik begrijp dat in de meeste gevallen gewoon ...

De heer **Roscam Abbing**:

In de meeste gevallen ... Dat was ook wel met de opening van winkels. Daar werd nog gekeken: hoe moet dat dan? Winkelen op afspraak kwam er op een gegeven moment in. Er werd echt nog wel gezocht naar: wat is nou de beste manier om dit veilig te doen en zodanig dat de winkels toch ook wat kunnen verdienen? De precieze modaliteiten daarvan stonden volgens mij ook pas op het allerlaatste moment vast, toen er daadwerkelijk besloten werd.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik begrijp dat, een aantal uitzonderingen daargelaten, in de meeste gevallen dat wat in het Catshuisoverleg was besproken, vaak ook ter besluitvorming lag bij de MCC en als zodanig werd besloten.

De heer **Roscam Abbing**:

Ja. Volgens mij zei ik net: negen van de tien keer. Dat zou mijn inschatting zijn. Ik heb zelf niet stukken naast elkaar gelegd en gevinkt waar de verschillen zitten, maar dat zou moeten kunnen. Het is allemaal openbaar.

Mevrouw **Mutluer**:

Dan heb ik nog een laatste vraag, omdat wij ook lazen dat bij uw sollicitatiegesprekken er wat moeite was vanuit de minister van VWS. Die werd onrustig van een derde speler naast VWS en de NCTV. Die wilde wat scherpte in de opdracht en de taakverdeling. U heeft met de minister van VWS daarover gesprekken gevoerd, maar uw sponsor was de secretaris-generaal van VWS. Hoe keek hij naar uw functie en komst?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik weet eerlijk gezegd niet of de secretaris-generaal van VWS per se mijn sponsor was. Ik heb daar ook heel veel contact mee gehad. Hij was een

van de sponsoren. Op een gegeven moment had ik een clubje van sg's waar ik regelmatig contact mee onderhield en die me ook konden helpen om af en toe dingen verder te brengen als ik even niet een minister wist te vinden.

Mevrouw **Mutluer**:

Wie waren dat?

De heer **Roscam Abbing**:

Dan moet ik even goed nadenken. Het waren in elk geval de sg van Financiën, de sg van JenV, die u later deze week nog spreekt, en de sg van LNV zat er ook bij. Dat was ook vanwege de politieke verdeling, want de ChristenUnie zat op dat moment op LNV, Carola Schouten. De vierde was de sg van BZK. Niet een sg van VWS, nee.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat vindt u daarvan? Wat vond u daarvan?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou ja ... Ik wil het liefst natuurlijk heel goed met iedereen samenwerken, maar bij de mensen die zich het hardst hebben gemaakt voor de creatie van mijn organisatie en mijn functie, was niet de minister van VWS. Dat waren juist ook die andere departementen, dus ik begreep dat wel. Dan was het ook wel logisch dat zij daarna ook samen met mij ervoor gingen zorgen dat het een succes zou worden.

Mevrouw **Mutluer**:

Waarom begrijpt u dat? U zegt: ik begrijp het wel dat VWS niet een van de sponsoren was.

De heer **Roscam Abbing**:

Ik heb het er eerder in dit verhoor met u over gehad dat de minister van VWS ook wel zorgen had en dat hij het belangrijk vond dat de lijnen echt heel strak en helder waren, en dat hij niet zat te wachten op iemand erbij die het allemaal onduidelijk zou gaan maken. Dus dat was niet mijn grootste sponsor; in het begin in elk geval niet. Dat begrijp ik wel.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik ga straks nog even met u door op die maatschappelijke belangen, dus voor nu laat ik het hierbij.

De **voorzitter**:

Tot slot nog op dit onderwerp. U had het erover: de heer Aalbersberg, de NCTV, noemde de verantwoordelijkheid voor het samenstellen van de maatregelen. U had het over lijn A en lijn B. Wat bedoelt u daarmee?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat heb ik volgens mij helemaal aan het begin verteld. Tijdens de zomer was er het programma-DG dat eigenlijk alles deed, met het idee dat de ergste crisis achter de rug was en dat het zich kon focussen op meer de langetermijneffecten. Toen bleek dat het niet voorbij was met de crisis en dat het juist weer flink oplaaide, en toen liep het een beetje mis. Toen is er heel bewust gekozen voor lijn A. Dat zijn NCTV en VWS, die de crisisbestrijding doen. Lijn B – dat was mijn organisatie – keek naar de middellange en lange termijn en de sociaal-maatschappelijke kant. Dus ik was lijn B.

De **voorzitter**:

U gaf net ook aan dat als u iets van de maatregelen vond, u niet altijd gehoor vond bij de NCTV in dit geval. Maar was uw directoraat niet ingesteld om vanuit lijn B ook meer invloed op lijn A uit te oefenen?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik denk dat een van de redenen voor het instellen van mijn organisatie wel was om te zorgen dat de sociaal-maatschappelijke impact van maatregelen beter zou worden meegewogen. Of dat betekent dat ik aan tafel moest gaan zitten bij de NCTV om mee te schrijven aan de maatregelen ... Dat werd in elk geval door de NCTV niet zo gezien. Als ik het heb over lijn A en lijn B, dan snap ik ook wel dat dat vanuit hun perspectief niet zou gaan helpen bij het strak hebben van de lijnen.

De **voorzitter**:

Dat werd vanuit de NCTV niet zo gezien, zegt u, maar hoe zag u dat?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat vind ik best een ingewikkelde vraag, als ik eerlijk ben. Ik vind het heel belangrijk om alle aspecten op tafel te hebben, maar daar gaan we het volgens mij zo meteen nog uitgebreider over hebben. Daar heb ik ook erg mijn best voor gedaan. Ik vind het belangrijk dat het uiteindelijk wordt meegewogen bij de keuze voor bepaalde maatregelen. Die keuzes moeten worden gemaakt door de politici, door de ministers. En of het in het proces dan helpt om dat van tevoren al helemaal te gaan doen ... Ja, dan krijg je misschien ook hele ingewikkelde compromissen of onuitlegbare regels. Ik weet eigenlijk niet of dat per se zou hebben geholpen.

De **voorzitter**:

Oké. Dank u wel. Dan gaan we door naar het volgende onderwerp. Daarvoor geef ik collega Mutluer het woord.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik heb u net aangegeven dat ik graag met u het gesprek wil voeren over de maatschappelijke belangen, met name in de besluitvormingscyclus, als we nou ambtelijke termen moeten gaan gebruiken. Want in de besluitvorming over het coronabeleid van het kabinet ligt de focus – dat is ook gebleken – op het tegengaan van besmettingen en het voorkomen van het overbelast raken van de zorg. Maar er zijn natuurlijk ook andere gevolgen die in de samenleving merkbaar zijn. Dat zijn de sociaal-maatschappelijke en economische gevolgen, maar denk bijvoorbeeld ook aan eenzaamheid. Er zijn dus meerdere momenten in de besluitvorming waarop zulke maatschappelijke effecten besproken kunnen worden. U gaf net aan: ik schoof aan bij het Torentjesoverleg, bij het Catshuisoverleg. U was aanwezig bij de andere overleggen, maar dus ook bij dat Torentjesoverleg, dat met de meest betrokken ministers plaatsvindt. Welke ministers zaten bij dat Torentjesoverleg, als u daar ook bij aanschoof?

De heer **Roscam Abbing**:

Bij het Torentjesoverleg ... Het heette volgens mij al bewindspersonenoverleg toen ik begon. Het Torentje was de werkkamer van de minister-president. Dat was ook te klein om op 1,5 meter te kunnen vergaderen met zo veel mensen, dus dat gebeurde niet meer in het Torentje. Dat gebeurde eerst in de Blauwe Zaal en later in de Trêveszaal van het Binnenhof. Toen ik begon, zaten daarbij de minister-president natuurlijk, de minister van JenV, de minister van VWS en de minister voor Medische Zorg, mevrouw Van Ark, die u woensdag spreekt, de secretaris-generaal van het ministerie van Algemene Zaken en een raadsadviseur van het ministerie van Algemene Zaken, en nog een raadsadviseur van het ministerie van de Algemene Zaken, de NCTV en nog een medewerker van de NCTV, en een directeur van het NKC, het crisiscommunicatiecentrum. Ik weet eigenlijk niet waar de K voor staat, uit mijn hoofd.

Mevrouw **Mutluer**:

En wie kwalificeert u als uw sponsor, een van de sponsors, in dat overleg?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou, niet per se iemand. Ik zat daar toch ook vooral voor mezelf. Afhankelijk van de onderwerpen ... Ik ging bijvoorbeeld meteen aan de slag met een pakket voor jongeren. Uiteindelijk heeft dat geleid tot een budget van 100 miljoen om maatregelen en extra zorg voor jongeren te

kunnen organiseren. Overigens werd de helft daarvan door de gemeenten zelf betaald. Daarvan was de minister van JenV heel duidelijk een sponsor, want in zijn gesprekken met het Veiligheidsberaad was het heel duidelijk dat ze zich echt zorgen maakten over de positie van jongeren en dat het echt nodig was om daar iets voor te doen. Jongeren hadden eigenlijk weinig te vrezen van het virus, maar hadden wel heel veel last van de maatregelen. Op het moment dat het niet lukte om die maatregelen voor hen flink te verzachten, was het de vraag wat we dan speciaal voor hen konden doen en wat we voor hen extra konden doen. Daarin was de minister van JenV dus heel duidelijk een sponsor. Overigens heeft de minister-president zelf ook een heleboel keer heel duidelijk uitgesproken dat hij het belangrijk vond om mijn inbreng te horen.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat bracht u dan in tijdens zo'n bewindspersonenoverleg?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou ja, eigenlijk dezelfde soort dingen die ook op Maatschappelijk beeld en uitvoeringstoets staan, dat later in de stukken verschijnt. Dat soort onderwerpen.

Mevrouw **Mutluer**:

Maak 'm concreet.

De heer **Roscam Abbing**:

Sorry?

Mevrouw **Mutluer**:

Maakt u 'm alstublieft concreet.

De heer **Roscam Abbing**:

Van alles en nog wat. Dat ging over cijfers over eenzaamheid, cijfers over de gevolgen van schoolsluitingen, hoe kwetsbare groepen te lijden hebben onder bepaalde maatregelen, zorgen over bepaalde wijken waar maatregelen wel heel erg boven op elkaar stapelen waardoor mensen er echt heel erg veel last van hebben en het in de toon misschien meer aandacht geven voor mensen die in de familie iemand zijn kwijtgeraakt aan corona; van alles en nog wat.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe reageerden de bewindspersonen op deze inbrengen van u?

De heer **Roscam Abbing**:

Wisselend. De minister-president heeft in zijn persconferenties regelmatig punten die ik maakte tijdens zo'n overleg mee laten nemen. Precieze

voorbeelden ... Als er iets heel concreets was, zoals die 100 miljoen voor jongeren, dan was dat natuurlijk heel duidelijk en dan nam hij dat mee, maar ...

Mevrouw **Mutluer**:

U zegt: wisselend. Wat bedoelt u daar precies mee? Wanneer wel en wanneer niet?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat hing er maar net van af of het op dat moment paste in het verhaal dat er moest komen. Het was ook nooit alleen maar mijn inbreng. Het is moeilijk om te zeggen wie daar precies invloed op heeft gehad. Er was bijvoorbeeld altijd al heel veel aandacht voor de positie van jongeren. Er was altijd al een enorme zorg over de impact van sluiting van scholen op de ontwikkeling van kinderen. Dat zijn punten die ik daar echt elke keer opnieuw naar voren heb gebracht, maar ik weet niet eens of dat uiteindelijk ... Ik bedoel, anderen hebben dat ook al gedaan. Ook voordat ik was begonnen in deze baan was hier al heel veel aandacht voor in de discussies. Dat kunt u bijvoorbeeld teruglezen in dat OVV-rapport.

Mevrouw **Mutluer** (GroenLinks-PvdA):

U gaf net aan dat er soms wisselend gereageerd werd op uw inbreng. U gaf aan dat die soms werd meegenomen door de premier als die paste in het verhaal. Ik probeer te begrijpen wat u daarmee bedoelt te zeggen. Wat was het verhaal?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik kan me bijvoorbeeld herinneren dat de minister-president ... Vlak voor de kerst, halverwege december, gingen we een nog weer stevigere deadline in. Toen wilde de premier een speech houden vanuit het Torentje – dat was die speech waarbij er buiten mensen op pannen stonden te slaan, als u zich dat nog herinnert – om echt het volk toe te spreken voor die donkere dagen voor kerst. Ik en mensen hebben daar echt wel wat input op geleverd. Die input ging a over hoe mensen dat beleefden, want dat hadden we opgehaald uit allerlei gesprekken met ... We voerden eigenlijk aan de lopende band gesprekken met allerlei partijen. B had ik het volgende meegegeven. Er waren op dat moment ondertussen volgens mij al tienduizend mensen overleden. Dat betekent dus dat er tienduizend gezinnen zijn waar er met kerst iemand niet meer aan tafel zit. Dat is iets ... Nou, ik denk dat het goed is om daar aandacht aan te besteden en daar even bij stil te staan, en niet alleen maatregelen, maatregelen, maatregelen te vertellen.

Mevrouw **Mutluer**:

Uw inbreng leidde dus communicatief tot een aantal uitingen, in dit geval door de premier?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, dat is waar ik het nu over heb.

Mevrouw **Mutluer**:

Bij die overleggen zat de heer Van Dissel er ook bij. Hij was vaak aanwezig en bracht het medisch-epidemiologische perspectief in. Welke afwegingen maakten de bewindspersonen tussen de bijdragen van u beiden, dus tussen de sociaal-maatschappelijke en economische impact van de crisis en de maatregelen versus de medisch-epidemiologische inbreng van de heer Van Dissel?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik denk dat ik daar een wat langer antwoord op moet geven.

Mevrouw **Mutluer**:

U heeft alle ruimte.

De heer **Roscam Abbing**:

Het beeld dat in de samenleving wel leefde en ook in het OVV-rapport staat, is dat er weinig aandacht is geweest voor sociaal-maatschappelijke kanten. Dat is echt niet mijn ervaring. Het was alleen wel echt heel erg moeilijk. Constant moest er worden ... De minister-president heeft een aantal keer heel duidelijk een rode lijn aangegeven. Hij wilde niet dat er mensen zouden stikken omdat er geen plek meer was op de ic. Dat was een duidelijke rode lijn. In meerdere overleggen waar ik bij heb gezeten, heeft hij dat herhaald. Hij is daar door niemand op tegengesproken. Ik heb het dus maar gezien als: die rode lijn werd breed gesteund. Ik had daar zelf ... Het maakt verder niet uit wat ik ervan vind, maar ik snapte ook goed dat dat echt een rode lijn was. Vervolgens is mijn beeld dat er steeds alle ruimte die er was is gezocht om ervoor te zorgen dat de samenleving open kon en er schade kon worden voorkomen en dat dat steeds gewogen is. Maar die rode lijn was wel belangrijk. Er zijn zeker ook momenten geweest ... Toen ik net een maand of zo bezig was, nog voor de kerst, had het OMT, nog voordat dat daadwerkelijk besloten werd, al voorgesteld om de scholen toch weer te sluiten. Ik weet de precieze cijfers niet meer, maar ze lieten zien dat dat 400 ziekenhuisopnames en 60 ic-opnames zou schelen, zoiets. Dat betekent dat het ook iets van 40 doden scheelt als je dat doet, al staat dat er dan niet. Desalniettemin besloot het kabinet om de scholen niet te sluiten. Maar dat zijn beslissingen op leven

en dood die je op dat moment moet maken. In dat geval koos het kabinet voor het voorkomen van langetermijnschade bij kinderen.

Mevrouw **Mutluer**:
Wanneer was dit?

De heer **Roscam Abbing**:
Dit speelde in november, denk ik. November 2000. Ik was toen net een maand in functie.

Mevrouw **Mutluer**:
2020.

De heer **Roscam Abbing**:
Ja, 2020. Sorry, ik zei: 2000. Ik bedoel: 2020.

Mevrouw **Mutluer**:
Mijn vraag was concreet de volgende. U zit aan de ene kant vanuit uw programma-directeur-generaalschap Samenleving en COVID-19 bij al die overleggen. Dan heb je de heer Van Dissel, die met zijn medische perspectief komt. Ik wil gewoon begrijpen op basis waarvan de afweging werd gemaakt door de bewindspersonen, gelet op beide inbrengen.

De heer **Roscam Abbing**:
Ik, maar ook voor ik er al was ... Er is, ook door bijvoorbeeld ... We hadden eerder al de commissie-Halsema, over de sociaal-maatschappelijke effecten van de covidcrisis, die inbreng heeft gebracht. Het Sociaal en Cultureel Planbureau heeft gedurende de hele crisis allerlei beelden ingebracht. Ik heb met mijn team van mensen, ook samen met de collega's van EZ, Financiën en Sociale Zaken en soms ook OCW, ook steeds meer allerlei informatie over de sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen op tafel gelegd. Daar was ook echt aandacht voor. Dat ging inderdaad over de impact van schoolsluiting. Er was geen enkele twijfel over dat die negatief was. Er was natuurlijk ook al heel veel onderzoek uit eerdere ervaringen. Dat ging ook over de toename van eenzaamheid, waar wel wat cijfers over waren. Iedereen begreep ook gewoon dat, als er bezoekverboden waren, de eenzaamheid ging toenemen. Iedereen kende die ervaring ook privé wel, waarschijnlijk. Er waren cijfers over toenemende mentale problematiek, met name bij jongeren en andere kwetsbare groepen, zoals mensen die voor de crisis al mentale problemen hadden en voor wie het ook heel ingewikkeld was dat opeens allerlei dingen niet meer konden. Al dat soort informatie kwam wel steeds op tafel, nog los van alle economische informatie natuurlijk, hè.

Mevrouw **Mutluer**:

Even los van wat je inbrengt en waar aandacht voor is: hoe werd dat afgewogen? Welke inbreng had de meeste impact of het meeste gezag?

De heer **Roscam Abbing**:

Voor een deel moet u dat denk ik ook vragen aan de mensen die de afwegingen en de besluiten hebben gemaakt.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar u zat bij die gesprekken.

De heer **Roscam Abbing**:

Kijk, de ramingen van OMT en RIVM zoals gepresenteerd door de heer Van Dissel, hadden natuurlijk veel gewicht. En terecht, denk ik. Die werden gezien als de best beschikbare ramingen van wat er zou gaan gebeuren met de ontwikkeling van het virus en de ic-bezetting. Daar was ook altijd die rode lijn: we gaan voorkomen dat de ic's overbezet raken en dat mensen gaan sterven voor de ingang van de ic.

Mevrouw **Mutluer**:

Zegt u daarmee dat omdat de heer Van Dissel met de best beschikbare ramingen kwam en aan de andere kant die rode lijn nadrukkelijk door de premier werd uitgesproken, "er gaat niemand dood omdat er geen ic-bedden zijn", dat meer gewicht kreeg?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat was wel gewoon de grens. Op het moment dat er ruimte was, werd er zo snel mogelijk geprobeerd om rekening te houden met de sociaal-maatschappelijke impact van maatregelen. Dat is heel duidelijk zichtbaar omdat bijvoorbeeld het OMT een aantal keer heeft geadviseerd om scholen te sluiten en het kabinet alsnog heeft besloten om dat niet te doen. Ik kan nog meer voorbeelden noemen van zaken waaraan dat zichtbaar is geweest. Wat vaak wordt gezegd – dat heb ik ook gelezen in het OVV-rapport en dat blijkt ook uit een aantal van de gesprekken die u heeft gevoerd – is dat omdat Van Dissel harde cijfers had en omdat sociaal-maatschappelijk geen harde cijfers had, er meer gekeken werd naar Van Dissel en de zorgkant. Dat is eerlijk gezegd volgens mij niet helemaal het goede verhaal. Dat is niet hoe ik het heb ervaren.

Mevrouw **Mutluer**:

Het is een heel goed punt. Dat was namelijk mijn vervolgvraag. Dank voor de inleiding. De heer Van Koesveld heeft het tijdens de verhoren ook gehad over de harde en de zachte cijfers. Hij zei: "Wat nog meespeelt, is de lastigheid van de sociale dimensie. Want je hebt harde cijfers over de

besmettingen, over ziekenhuizen en over besmettingen in verpleeghuizen, maar de effecten van sociaal welzijn worden vaak op termijn zichtbaar. Daar heb je zachte of minder harde cijfers van." Was dat – dat is dan ook gelijk mijn vraag – ook een uitdaging of een obstakel bij die advisering?

De heer **Roscam Abbing**:

Het gaat veel – ook in het OVV-rapport heb ik dat teruggelezen – over harde en zachte cijfers, volgens mij. Dat is een beetje waar, maar het gaat eigenlijk over iets anders, denk ik. Het gaat meer over de korte en lange termijn. Dat kan ik proberen uit te leggen. Stel, ik had op tafel gelegd dat met een bepaalde maatregel de eenzaamheid over 7,3 maanden met 8,2% zou toenemen en ik had een model gehad waar dat uit zou komen, een heel mooi, precies, hard cijfer. Dat had, denk ik, geen andere invloed gehad op de discussie dan wanneer ik had gezegd dat de eenzaamheid zou toenemen.

Mevrouw **Mutluer** (GroenLinks-PvdA):

Waarom niet?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat is nog steeds op de lange termijn. Hoe kun je dat wegen tegen doden? Het waren beslissingen over leven en dood die het kabinet hier moest nemen. Het waren echt ongelooflijk ingewikkelde beslissingen. Dat er dan toch over het algemeen wordt g... Dat die rode lijn "we gaan niet meemaken dat er mensen sterven voor de ingang van de ic" heel hard is, begrijp ik.

Mevrouw **Mutluer**:

Maakt dat uw rol als programmadirecteur die verantwoordelijk is voor de middellange en lange termijn dan niet ingewikkeld?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik had een aantal verschillende opdrachten. Het was zeker ingewikkeld, maar op het moment dat er wel ruimte was, is er ook wel degelijk wat mee gedaan. Een ander voorbeeld dat we later hebben gezien, is ... Ik weet niet of we het er verder nog uitgebreid over gaan hebben, maar op een gegeven moment is de avondklok ingevoerd. Op dat moment werd er gezegd: het is een rotmaatregel; zodra we ervan af kunnen, gaan we er weer van af. Vervolgens is alsnog besloten om eerst de scholen weer open te doen en pas later de avondklok af te schaffen. Begrijp me niet verkeerd: ik vind de avondklok ook echt een rotmaatregel, zeker voor specifieke groepen. Zeker voor jongeren die klein behuist zijn of die met veel gezinsleden in een klein huis zitten, is dat echt een hele heftige

maatregel geweest. Die heeft heel veel nadelige invloed gehad. Maar als je dat moet afwegen tegen de schade van een scholensluiting, die voor een groot deel structureel, langdurig en misschien ook wel permanent is, dan was dat inderdaad ook mijn advies. Daar is er dus ruimte geweest om sociaal-maatschappelijke elementen mee te nemen in de keuzes die gemaakt werden.

Mevrouw **Mutluer**:

Welke rol hadden de planbureaus bij al die overleggen? U was als programmadirecteur ook verantwoordelijk voor het goed op orde hebben van die informatie. Dan spelen het Sociaal en Cultureel Planbureau, het Centraal Planbureau en het Planbureau voor de Leefomgeving een belangrijke rol. Hoe werden zij betrokken bij die overleggen?

De heer **Roscam Abbing**:

Ze schoven met name aan bij de formele overleggen van de Ministeriële Commissie COVID, de MCC, en zij gaven input mee die ik kon inbrengen in het Catshuis. Een enkele keer is, geloof ik – maar dat was, denk ik, wel voordat ik er was – de heer Putters zelf ook aangeschoven in het Catshuis om een briefing te geven. Maar toen ik er was, heb ik hun inbreng vaak meegenomen.

Mevrouw **Mutluer**:

Vaak of altijd?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik heb het wel altijd meegenomen in de maatschappelijke uitvoeringstoets, maar er was niet altijd nieuwe informatie. De frequentie van nieuwe inzichten en nieuwe informatie die ze hebben, is zodanig dat er niet elke week meteen weer een heel nieuw beeld is, of zo.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat werd er dan gedaan met die input en de adviezen van de planbureaus?

De heer **Roscam Abbing**:

Die bracht ik in en was ook verwerkt in de stukken. Ik ga ervan uit dat de bewindspersonen die de besluiten namen dat hebben meegewogen bij de besluiten die ze namen. Daarnaast hebben we ook georganiseerd dat ze, dus het Sociaal Cultureel Planbureau, het Centraal Planbureau en het Planbureau voor de Leefomgeving, op een gegeven moment omstebeurt in de Ministeriële Commissie COVID een presentatie konden geven over een bepaald thema dat ze belangrijk vonden om onder de aandacht van de bewindspersonen te brengen. Wat af en toe wel een beetje wrong, was

dat de Ministeriële Commissie COVID toch wel heel erg ging over besluitvorming en over maatregelen, terwijl de planbureaus meer aandacht vroegen voor meer langetermijnthema's. Maar daarover lag dan op dat moment geen besluitvorming voor.

Mevrouw **Mutluer**:

Dan is dus weer de vraag: in hoeverre werden die adviezen dan meegenomen?

De heer **Roscam Abbing**:

Het is allemaal informatie die ook wel aankomt en meeweegt, denk ik.

Mevrouw **Mutluer**:

Denkt u, of ...

De heer **Roscam Abbing**:

Denk ik, ja. U moet het ook vragen aan de bewindspersonen die die daadwerkelijke besluiten nemen; die spreekt u later nog.

Mevrouw **Mutluer**:

Natuurlijk, maar u bent hier bij ons voor het verhoor. U bent getuige. Ik stel deze vraag aan u, juist omdat u bij die overleggen aanwezig was. Mijn concrete vraag is de volgende. U was verantwoordelijk voor de sociaal-maatschappelijke onderwerpen, voor de impact op de middellange en de lange termijn. Die adviezen bracht u in bij die overleggen. U kreeg input, altijd, hoor ik u zeggen, van de planbureaus. Dan is de vervolgvraag wat er met deze adviezen werd gedaan. U geeft aan: dat zat in het hoofd. Maar kwam dat ook terug in de maatregelen?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou ja, het was een deel van de input. Alle input samen weegt natuurlijk mee in de besluitvorming die plaatsvindt. Maar bijvoorbeeld het Sociaal en Cultureel Planbureau vroeg aandacht voor de positie van jongeren, zoals heel veel mensen dat deden, zoals de commissie-Halsema dat daarvoor ook al had gedaan en zoals ik dat ook elke keer heb gedaan. Er is ook echt geen groep waar het in het Catshuis zo veel over is gegaan als jongeren. Iedereen voelde namelijk ongemak over dat jongeren – ik zei het net ook al – aan de ene kant het minste van het virus te vrezen hadden voor hun gezondheid en tegelijkertijd het meest beperkt werden door de maatregelen. Iedereen vond dat heel ingewikkeld. Daarom ging het er ook heel vaak over. Daarom zijn er ook regelmatig uitzonderingen op maatregelen gemaakt voor jongeren.

Mevrouw **Mutluer**:

Mijn collega zal daar zo meteen verder op ingaan. U gaf net eigenlijk aan dat er op enig moment wel ruimte was voor de maatschappelijke effecten. Uit ons onderzoek blijkt dat er vanaf januari 2021 een toets van de maatschappelijke effecten plaatsvindt. Dat betekent dus dat er in 2020 geen maatschappelijke toets was. Kunt u ons even meenemen in hoe men er uiteindelijk toe is overgegaan om de toets van de maatschappelijke effecten daadwerkelijk plaats te laten vinden? Hoe is dat allemaal gegaan?

De heer **Roscam Abbing**:

Het was een van de meer langetermijnopdrachten die ik had gekregen bij mijn aanstellen eind oktober om te proberen de maatschappelijke effecten inderdaad wat beter te duiden, om het wat concreter handen en voeten te geven, misschien kwantitatief of in elk geval op zo'n manier dat je het wat beter kon wegen. Daar zijn we toen samen met collega's van Financiën, EZ en Sociale Zaken mee aan de slag gegaan. Dat heeft geleid tot de "sociaal-maatschappelijk-economische toets", zoals die, geloof ik, heette: de SME-toets. Dat is langzaam geëvolueerd. Dat heeft u ook terug kunnen vinden in de Catshuisstukken.

Mevrouw **Mutluer**:

Even voor degenen die niet weten wat een SME-toets is. Die wordt – dat blijkt uit ons onderzoek – uitgevoerd door Sociale Zaken, Economische Zaken en Financiën. Daarbij wordt er dus gekeken naar het effect van de maatregelen op de maatschappij en de economie.

De heer **Roscam Abbing**:

Ja. Dan weeg je een aantal dingen, dus inderdaad de impact op de economie, maar ook andere maatschappelijke effecten. Maar je kijkt ook of het dingen zijn die tijdelijk zijn of dingen die permanente schade toebrengen. Dat weeg je ook mee. Dingen die permanente schade toebrengen, wil je natuurlijk het liefste voorkomen. Dingen die tijdelijke schade toebrengen, kan je later ook wel weer compenseren of repareren. Die weeg je dus minder zwaar. Allemaal van dat soort elementen wogen mee bij het maken van die toets.

Mevrouw **Mutluer**:

Vond u de invoering in januari tijdig?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat weet ik eigenlijk niet. Ik was eind oktober begonnen, dus voor mij ging het heel snel, of vrij snel in elk geval. Vrij snel nadat ik was begonnen, kwam dit instrument er. In de tussentijd waren we eigenlijk

met z'n allen steeds overvallen door hoe slecht het ging en vooral dat we steeds verder in lockdown kwamen. Ik weet niet of het tussen mijn aantreden ... Als we er twee weken eerder mee waren gekomen, had het, denk ik, niet heel veel verschil gemaakt; laat ik het zo zeggen.

Mevrouw **Mutluer**:

Even los van uw eigen aantreden. Als u kijkt naar de gehele crisis, vond u dat het tijdig was?

De heer **Roscam Abbing**:

Het had best eerder gekund, maar het is ook ... Ik wil ... Het is niet zo dat er zonder dit instrument geen aandacht was voor de sociaal-maatschappelijke effecten. Het was een manier om die meer inzichtelijk te maken, maar het gesprek over die sociaal-maatschappelijke effecten was er natuurlijk wel degelijk. Nu praat ik weer, zoals eerder ook al, over iets wat gebeurde voordat ik er was, maar bijvoorbeeld de commissie-Halsema had ook heel nadrukkelijk aandacht voor de sociaal-maatschappelijke impact van de maatregelen en voor de positie van jongeren.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat werd er met de resultaten van die toetsen gedaan in de besluitvorming?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou ja, dat woog duidelijk mee. We hebben op een gegeven moment op basis van die weging ook een volgorde gemaakt waarvan we dachten dat de maatregelen daarin moesten worden opgeheven of verzacht. Volgens mij is dat in het "openingsplan", zoals dat volgens mij is gaan heten, eigenlijk helemaal een-op-een gevolgd. Ik kan me goed herinneren dat de sluiting van scholen ... De sluiting van het basisonderwijs en daarna die van het voortgezet onderwijs stonden echt op één en twee.

Mevrouw **Mutluer**:

Wogen daarmee de maatschappelijke effecten in uw beleving ook zwaarder mee in de besluitvorming?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou ja, dat zou suggereren dat het daarvóór niet meewoog en dat is toch niet helemaal mijn ervaring.

Mevrouw **Mutluer**:

Nee, wederom ... Volgens mij gaf ik aan: zwaardér.

De heer **Roscam Abbing**:

Het werd, denk ik, helderder inzichtelijk gemaakt. Het heeft geholpen voor

het overzicht. Maar nogmaals, in het overzicht in de SME-toets, de sociaal-maatschappelijk-economische-effectentoets, stond sluiting van de scholen op één. Dat was de meest schadelijke maatregel, de maatregel waar je het eerste vanaf wil. Maar ook tijdens de eerste fase van de crisis was al heel duidelijk dat het een hele schadelijke maatregel was, die je eigenlijk liever niet zou willen nemen. Het maakte dus vooral een weging inzichtelijk die er impliciet eigenlijk ook al was, denk ik.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik stel deze vraag omdat uit ons onderzoek blijkt dat planbureaus naar aanleiding van januari 2021 hun teleurstelling uitten over het vermogen van de bewindslieden om het maatschappelijk perspectief mee te wegen. Vandaar dus mijn vraag. De toets was er. Wogen de maatschappelijke effecten daardoor nu dus zwaarder mee?

De heer **Roscam Abbing**:

Mijn beeld is wel dat ... Er vond ook gewoon een verschuiving plaats. Helemaal in het begin was er een heel onbekend, dodelijk virus. Dat was doodeng. Alles was gericht op virusbestrijding. Stapje voor stapje kwam er meer aandacht voor de langetermijnpact van de crisis en van de maatregelen, en dus ook voor de sociaal-maatschappelijke impact die er was. De creatie van mijn organisatie en mijn functie was er ook een uiting van dat daar meer aandacht voor kwam. Op een gegeven moment werd het vierde doel formeel toegevoegd aan de doelenset van het kabinet. Dat was ook een uiting van dat er meer gewicht werd gegeven aan de sociaal-maatschappelijke kant. Het is dus wel zo, denk ik, dat daar gedurende de crisis steeds meer aandacht voor kwam en steeds meer gewicht aan werd gegeven. Dat is wel waar.

Mevrouw **Mutluer**:

Dank u wel voor nu.

De **voorzitter**:

Collega Poortman, heeft u op dit onderwerp nog aanvullingen?

De heer **Poortman**:

Die heb ik niet, dank u wel.

De **voorzitter**:

Dan wil ik voorstellen om te pauzeren. We zijn al een tijd onderweg in dit verhoor met de heer Roscam Abbing. Ik verzoek de bode dus om de getuige naar buiten te leiden. We gaan de vergadering zo voor vijftien minuten schorsen.

(De heer Roscam Abbing wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

Ik schors de vergadering voor vijftien minuten.

De vergadering wordt van 15.35 uur tot 15.50 uur geschorst.

De **voorzitter**:

Ik heropen de vergadering. Ik verzoek de griffier om de getuige binnen te leiden.

(De heer Roscam Abbing wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Welkom terug. Aan de orde is een openbaar verhoor van de parlementaire enquêtecommissie Corona met de heer Roscam Abbing, directeur-generaal Samenleving en COVID-19 ten tijde van de coronapandemie. We gaan door met het openbaar verhoor. Ik geef graag collega Poortman het woord.

De heer **Poortman**:

Dank u wel. We gaan wat verder in op de maatschappelijke effecten van de coronapandemie op kwetsbare groepen. Het is al vaker aan de orde geweest in andere verhoren: mensen waren kwetsbaar voor het virus, maar er waren ook mensen die kwetsbaar waren voor de maatregelen. In november 2020 adviseert u over de positie van kwetsbare groepen: daklozen, mensen in armoede, mensen met beperkingen, mensen die te maken hadden met ggz-problematiek. Dat heeft u ingebracht. Wie zag het kabinet als kwetsbare groepen?

De heer **Roscam Abbing**:

Het kabinet is natuurlijk niet één iemand.

De heer **Poortman**:

Ze spreken met één mond.

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, dat is waar. Ehm ... Uiteindelijk heeft het kabinet besloten tot een extra pakket van 200 miljoen euro met maatregelen voor kwetsbare groepen. Alle kwetsbare groepen die u net noemde, kwamen daar aan bod. Voor de pauze zei ik al dat met name de positie van jongeren heel vaak voorbijkwam. Ook daarbinnen zijn er natuurlijk weer verschillen. Onder andere op basis van de inbreng van de directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau kwam steeds vaker in de discussie terug dat er groepen zijn die ... Het is niet gelijk verdeeld. Dat kwam ook terug uit alle

gesprekken die we voerden. We hebben een hele brede dialoog gevoerd, met allemaal mensen uit de samenleving. Daarin kwam steeds terug dat de schade niet gelijk verdeeld was. Er zijn mensen, zoals eerlijk gezegd ikzelf, die in een groot huis wonen, met een tuin waar ze naar buiten kunnen. Ze hebben voldoende kamers, zodat iedereen digitaal naar school kan of kan werken. Ze hebben een goeie internetverbinding. Iedereen heeft een eigen laptop of tablet. De boodschappen worden bezorgd. Nou, dan kom je zo'n crisis best wel makkelijk door. Er zijn ook mensen die met z'n vijven in twee kamers wonen. Ze hebben geen vaste baan, geen vast inkomen. Ze hebben maar één tablet om met z'n vijven te delen. De kinderen hadden al achterstanden op school en die worden nog groter tijdens de crisis. Soms vallen ze ook nog samen met mensen bij wie er minder enthousiasme is om vaccins te nemen. Als het allemaal samenkomt, heb je groepen die extreem kwetsbaar zijn en ook groepen die soms moeilijker te bereiken bleken voor ons als overheid. Ik denk – dat volgt ook wel uit onderzoeken die zijn gedaan – dat we in eerste instantie toch vooral op de grote massa hebben gefocust, ook bijvoorbeeld met het vaccinatiebeleid. Pas later kon er meer aandacht worden gegeven aan juist de moeilijker bereikbare groepen. Daardoor kregen zij die aandacht dus ook pas wat later.

De heer **Poortman**:

Toen u eind oktober 2020 met uw directoraat begon, kreeg u toen het idee dat het kabinet deze kwetsbare groepen op het netvlies had? Of moest dat heel actief steeds ingebracht worden?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou, er was al veel werk gedaan, hè? Ik heb het al een paar keer genoemd, maar de commissie-Halsema had natuurlijk ook al veel aandacht voor kwetsbare groepen. Vanuit de VNG was er aandacht voor geweest. Zij hadden samen met een aantal anderen en uiteindelijk ook met ons een heel dashboard ontwikkeld over de sociaal-maatschappelijke impact van corona. Het Sociaal en Cultureel Planbureau had al een paar publicaties uitgebracht waarin ze er aandacht voor vroegen. Het was dus niet onbekend, volgens mij. Hoe dat precies allemaal op tafel is gewisseld voordat ik er was, kan ik u echt niet vertellen. Dat weet ik niet.

De heer **Poortman**:

Wat was uw strategie om steeds aandacht te blijven houden voor deze groepen?

De heer **Roscam Abbing**:

Herhaling is een belangrijke. We zijn meteen ook aan de slag gegaan met ... Want alleen maar zeggen "goh, het is heel erg" ... Dat is natuurlijk ook wel belangrijk, maar het is nog beter als je dan ook suggesties kan doen over wat er moet gebeuren. We zijn dus aan de slag gegaan met hele concrete suggesties voor bijvoorbeeld uitzonderingen op de maatregelen. Als dat niet kan, kun je kijken of je op de een of andere manier iets kan organiseren om die groepen te helpen. Dat zijn we bijvoorbeeld gaan doen. We zijn begonnen met het pakket voor jongeren; dat heb ik nu al een paar keer benoemd. Daarna hebben we 200 miljoen extra geregeld voor kwetsbare groepen. Naast het hele grote gooi- en smijtwerk van economische steunregelingen zoals de NOW of de 8,5 miljard voor het programma voor onderwijs, is 200 miljoen misschien vrij bescheiden. Maar eerlijk gezegd was ik er best tevreden over dat het lukte om zomaar uit het niets 200 miljoen te organiseren zonder dat ik iets van een formeel mandaat of een budget had.

De heer **Poortman**:

Tegelijkertijd komt ook steeds een beetje terug uit die verhoren: "Het bestuurlijk afstemmingsoverleg functioneerde niet echt. Het Maatschappelijk Impact Team kwam niet of pas heel laat van de grond." In mijn woorden zei de heer Van Dissel zoiets als: dat is een beetje alsof je met het zout komt als het ei op is. U zet daar tegenover dat er tegelijk ook wel aandacht was voor die groepen. Hoe kan het dat steeds een beetje de zweem boven de coronaperiode hangt dat er niet genoeg aandacht was voor die groepen? Hoe duidt u dat?

De heer **Roscam Abbing**:

Omdat gedurende de crisis de frustratie over de maatregelen bij iedereen steeds groter werd. We baalden gewoon met z'n allen enorm van de maatregelen. Ik denk dat mensen dat in hun hoofd hebben vertaald als: dan is er blijkbaar dus ook geen aandacht voor de impact van de maatregelen. Maar dat is invulling. Mijn beeld is dat dat echt voor een groot deel onterecht is. Het is zo dat de ministers van JenV en VWS en de minister-president vooraan stonden in de crisisaanpak. Misschien dat dat ook bij anderen het beeld wekte dat er misschien minder aandacht was voor Sociale Zaken of Economische Zaken. Voor mij komt het toch steeds weer terug bij de rode lijn die er was. De rode lijn is dat we niet willen dat er mensen stikken voor de ingang van een ic.

Op het moment dat de cijfers van het RIVM en de analyse van het OMT aangaven dat dat echt een groot risico was, werden er stevige

maatregelen genomen, ook al hadden die hele heftige impact. Op het moment dat de beelden er rooskleuriger uitzagen, werd er meteen ook gekeken: waar kunnen we weer open? Er zijn ook voorbeelden van momenten dat we bij nader inzien te snel versoepeld hebben. Dat was natuurlijk in de zomer van 2021 het geval, met wat toen "dansen met Janssen" werd genoemd. Er zijn ook voorbeelden van momenten waarop er werd geadviseerd om scholen te sluiten, maar het kabinet besloot om dat toch niet te doen. Dat is meerdere keren gebeurd. Mijn ervaring is dat er echt wel degelijk aandacht was voor de impact van de maatregelen, maar dat er, gegeven die rode lijn, lang niet altijd ruimte voor was.

Misschien dat je terugkijkend nog wel zou kunnen zeggen dat we in de communicatie eerder duidelijk hadden kunnen maken dat we ons zeer bewust waren van de impact en de langetermijnpact van de maatregelen. De communicatie ging vooral heel erg over de zorgen over het virus, de zorgen over de ziekenhuisbezetting, de noodzaak van stevige maatregelen en dat het belangrijk was dat iedereen zich daaraan hield. We hadden misschien toch nog meer aandacht kunnen besteden aan dat we ook heel erg beseften dat het sluiten van scholen ook tot structurele schade zou leiden en dat we daar ook echt iets voor moesten gaan doen, en dat we ons zorgen maakten over eenzaamheid et cetera. Dat zou niet hebben geleid tot andere maatregelen, maar misschien wel tot meer begrip.

De heer **Poortman**:

Ook tijdens uw directoraat? U zegt dat u ook een bijdrage heeft geleverd aan de communicatie en de persconferenties. Is het toen veranderd of zegt u dat er ook tijdens uw directoraat te weinig aandacht voor is geweest in de communicatie?

De heer **Roscam Abbing**:

Allebei. Ik denk wel dat er wat meer aandacht voor is gekomen, met name ook in de teksten van de minister-president. Maar terugkijkend is het misschien alsnog te weinig geweest. Dat heeft er ook mee te maken dat we toch wel heel vaak dachten: nou, we zijn er bijna. Dat viel dan toch weer tegen. Als we van tevoren hadden geweten dat het zo lang zou duren, zouden we, denk ik, al in een veel eerder stadium ook in de communicatie aandacht hebben gehad voor de langetermijnpact.

De heer **Poortman**:

Heeft dat ook het karakter van uw directoraat veranderd? Dat was natuurlijk ook een beetje ingezet van: kijk alvast een beetje vooruit, voor

als deze crisis straks voorbij is. Is uw directoraat daarmee meer gericht geweest op het inbrengen van het perspectief van kwetsbare groepen?

De heer **Roscam Abbing**:

Het is echt wel vanaf het begin allebei geweest. We zijn ook steeds bezig geweest met het nadenken over de middellange termijn en zelfs over na de crisis. Dat hebben we ook steeds gedaan. We zijn ook steeds ... Ik ben ook steeds bezig geweest met gewoon op korte termijn beelden inbrengen en duidelijk maken wat de impact van maatregelen was.

De heer **Poortman**:

U bent ook de boer op gegaan om geld te regelen voor kwetsbare groepen. Dat is ook vrijgekomen. Dat zegt u net. Was er geen minister die dat eigenlijk in zijn takenpakket had moeten hebben?

De heer **Roscam Abbing**:

Het bijzondere van het construct dat gekozen was, dat ik daar niet direct een minister voor had. Uiteindelijk was, als ik het goed heb onthouden, de staatssecretaris van VWS, staatssecretaris Blokhuis, degene die hier formeel zijn handtekening onder heeft gezet. Maar het geld was er niet, dus dat moest geregeld worden bij het ministerie van Financiën. Eh ... Een aantal sg's heeft daarbij geholpen. Ik heb zelf op een gegeven moment een pitch gegeven in het Catshuis. Dat was een beetje ... Dat was eerlijk gezegd ook wel een beetje brutaal en spannend voor me, want het is eigenlijk not done binnen de Haagse setting om als ambtenaar aan de politiek om geld te vragen, zonder dat je dat van tevoren netjes geregeld hebt. Eigenlijk hoort dat niet.

De heer **Poortman**:

Wat vonden ze ervan dat u dat deed? Hoe werd dat ontvangen?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou, in dit geval ... De situatie was zoals die was, dus iedereen begreep ook wel dat de situatie was zoals die was. Mijn pitch werd daar positief ontvangen door een groot deel van de bewindspersonen. Ik heb geen negatieve reacties gekregen. En ambtelijk ... Op zich vond het ministerie van Financiën, denk ik, dat dit niet per se was hoe het hoort, maar het was ook duidelijk dat er niet echt een alternatief was of zo. Ze waren op dat moment vooral bezig met het veel grotere pakket voor onderwijs dat er kwam. Daar zat ook wel hun focus op. Dat ging om nog veel meer geld.

De heer **Poortman**:

U zegt net dat er eigenlijk vanaf het begin aandacht was voor de kwetsbare groepen, ook al was het in de beeldvorming niet altijd duidelijk,

---

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

maar daar zat de communicatie ook voor een deel achter. Tegelijkertijd moet ik denken aan uw werkgroep over de middellange termijn. Die ging over kwetsbare groepen. Daarin adviseert u om beleidsopties voor kwetsbare groepen te laten uitwerken en afwegen. Maar we zien in ons onderzoek dat de minister van VWS geen tijd heeft om dat stuk te bespreken. Andere zaken waren urgenter. Gebeurde het vaker dat zo'n perspectief werd ingebracht en niet besproken kon worden?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, het is weleens vaker gebeurd dat ik iets heb geagendeerd en dat het dan van de agenda viel, of dat ik iets wilde bespreken en er geen tijd voor was. In eigenlijk alle gevallen is het dan de week erna wel besproken, volgens mij. Het was een rare setting. Als ik mag, probeer ik even ... Normaal gesproken ga je als ambtenaar, als je ergens aan werkt, in overleg met de sector waar het over gaat, met collega's en met mensen van andere departementen. Daar gaan zo maanden overheen voordat er een voorstel ligt. Vervolgens moet dat ook nog politiek gewogen worden. Misschien moet er met het ministerie van Financiën worden onderhandeld over geld. Dan gaan er weer twee maanden overheen. Op een gegeven moment is er dan een voorstel. Dan is dat nog niet eens een wet, maar alleen nog maar een voorstel. Dat kan zo maanden duren. Hier was er in anderhalve week een voorstel. Toen werd het niet besproken. Een week later werd het wel besproken. Ja ...

De heer **Poortman**:

Toevallig was het bij dit stuk niet zo. Het heeft weken geduurd om het geagendeerd te krijgen. Het gaat me ook niet zozeer om het moment van bespreken, maar meer om het punt dat het toch klinkt alsof er een strijd is gaande geweest om de perspectieven steeds op de agenda te moeten krijgen. "Een strijd" klinkt misschien wat teatraal. Het klinkt alsof het moeite kostte om deze perspectieven onder de aandacht te brengen.

De heer **Roscam Abbing**:

De focus van de minister van VWS, de NCTV en vaak ook van de minister-president zat in eerste instantie bij de korte termijn.

De heer **Poortman**:

En "de korte termijn" was het bestrijden van het virus.

De heer **Roscam Abbing**:

Voorkomen dat er onnodig mensen doodgaan. En ik heb er alle begrip voor dat die focus daar lag. Tegelijkertijd was het ook belangrijk om naar

de lange termijn te kijken. Daar moest ik soms inderdaad iets meer mijn best voor doen, maar dat is ook gebeurd.

De heer **Poortman**:

Een voorbeeld van zo'n kwetsbare groep zijn jongeren; u zegt het al. Dat is niet zozeer omdat ze kwetsbaar zijn als persoon, maar omdat ze kwetsbaar zijn voor die maatregelen. Ze kunnen daardoor in een vervelende of achtergestelde positie raken. U geeft in november 2020 ook specifiek advies over de positie van jongeren. Welke coronamaatregelen hadden in uw optiek de meeste impact op jongeren?

De heer **Roscam Abbing**:

Eigenlijk wel heel veel. Kijk, om de virusverspreiding tegen te gaan, wil je contacten tegengaan of verminderen, en juist jongeren hebben vaak heel veel behoefte aan contacten. Ik denk dat de scholensluiting, ook die van het hoger onderwijs, structureel de meeste schade heeft toegebracht.

De heer **Poortman**:

Aan welke schade denkt u dan?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, gewoon, ook wel leerachterstanden en sociaal-psychische schade die is ontstaan. Dat is later ook echt wel uitgebreid geconstateerd en gedocumenteerd.

De heer **Poortman**:

Was het op het moment dat deze maatregelen genomen werden, bekend dat ze deze impact zouden hebben?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, eigenlijk wel. Voordat ik begon is er ook al een onderzoek op tafel gekomen naar de impact van een scholensluiting, uit een ander land, geloof ik. En eerlijk gezegd weten we ook best goed dat zelfs een zomervakantie van zes of acht weken schadelijk is, zeker voor kinderen of jongeren met een leerachterstand. Het zorgt ervoor dat ze na die zes of acht weken vakantie echt met een achterstand terugkomen. Dat was dus echt wel bekend. Daar waren geen twijfels over. Of een weekje langer of korter meteen onherroepelijke schade oplevert, is moeilijk hard te maken, maar dat een schoolsluiting per saldo die impact heeft, ja, dat was echt wel bekend. Dat lag echt wel op tafel.

De heer **Poortman**:

En waren er, buiten u, mensen binnen het kabinet die voor dit perspectief stonden en die ook een lans braken voor de gezondheid van jongeren?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja. Er was in de overleggen waarin ik zat, echt geen groep waar het zo vaak over is gegaan als de jongeren. Zeker in het Catshuis ging het daar heel vaak over. Ik herinner me meerdere bewindspersonen. De minister van Onderwijs was er niet altijd bij, volgens mij, maar hij was uiteraard, vanuit zijn functie ... Het waren ook de minister van BZK en de minister van SZW, en de minister van LNV als die erbij was. Die nam het ook altijd op voor de jongeren. Ik zeg dit zo even uit mijn hoofd, maar daar doe ik waarschijnlijk de rest tekort mee.

De heer **Poortman**:

De impact was dus bekend en jongeren waren ook vaak onderwerp van gesprek. Als u terugkijkt, vindt u dan dat er voldoende is gedaan voor jongeren?

De heer **Roscam Abbing**:

... Nou, dat vind ik echt een hele moeilijke vraag, zo terugkijkend. Ik ben later in de crisis, in de tweede helft van 2021, nog in Zaanstad in gesprek gegaan met een aantal jongeren, op verzoek van de burgemeester, ook over hoe zij de maatregelen hadden ervaren. Daarbij kwamen echt wel schrijnende verhalen naar voren, van jongeren die tijdens de lockdown en ook tijdens de avondklok met zijn vijven een kamertje en één tablet moesten delen. Stel dat je net een vriendje of een vriendinnetje hebt: hoe dan? Zij gaven aan dat hun hele sociale leven bestond uit 's avonds voetballen op het veldje en dat zelfs dat niet meer mocht. Zij waren ervan overtuigd, en dat geloof ik graag, dat deze maatregelen veel meer schade hadden toegebracht dan het virus had kunnen toebrengen.

De heer **Poortman**:

Als u terugkijkt op hoe de discussies over jongeren werden gevoerd, terwijl de impact bekend was, is dan in de discussies de impact misschien ... "Gerelativeerd" wil ik niet zeggen, maar is die impact misschien toch weggeredeneerd op een bepaalde manier?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou ja, het was een afweging tussen de korte termijn en de lange termijn en tussen de rode lijn versus zekere schade, die zich toch pas later laat zien. Dus "weggerelativeerd" ...

De heer **Poortman**:

Weggeredeneerd, zei ik.

De heer **Roscam Abbing**:

Weggeredeneerd ... Nou ja, ik denk dat voor een aantal mensen in elk

geval die rode lijn en die korte termijn duidelijk het zwaarst wogen. Dus ja, in die zin zou je dat kunnen zeggen. Maar "weggeredeneerd" zou ik niet willen zeggen. Het ging daar aan tafel dus wel heel vaak met name over de positie van jongeren.

De heer **Poortman**:

Dan heb ik voor dit moment verder geen vragen op dit onderwerp. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u aanvullingen op dit onderwerp?

Mevrouw **Mutluer**:

Ja, ik heb één aanvulling en die gaat met name over de kwetsbare groepen. U was zonet vrij helder over de adviezen ten aanzien van de positie van jongeren, maar mijn vraag gaat over het stuk over de kwetsbare groepen. Wij lezen en wij horen van u dat er een stuk over kwetsbare groepen naar voren werd gebracht en gepresenteerd werd. Ook lezen wij, en dat beaamt u ook, dat het ondanks intensieve contacten met de medewerker van de minister van VWS en het diverse keren aanbieden van het stuk, niet gelukt is om akkoord of feedback daarop te krijgen, mondeling noch schriftelijk, omdat de aandacht ging naar urgente zaken. U gaf net ook aan dat u in het Catshuisoverleg een financieel voorstel hebt gedaan voor deze groepen, en dat ook daar niet positief op geacteerd werd in de zin van geld en middelen die ter beschikking werden gesteld. Wat is uw professionele opinie over deze gang van zaken omtrent het omgaan met kwetsbare groepen tijdens de pandemie?

De heer **Roscam Abbing**:

Er zit wel een heleboel in uw vraagstelling. Zoals ik het me herinner, hadden we een traject voor kwetsbare groepen en was het in eerste instantie de bedoeling dat de minister van VWS daar sponsor van zou zijn. Vervolgens waren we daarmee bezig en bleek inderdaad dat hij daar echt niet aan toekwam. Misschien had hij er geen zin in – dat weet ik niet; dat moet u hem zelf vragen – maar misschien had hij het ook echt veel te druk. Toen hebben we heel snel als team gezegd: dan gaan we kijken of de staatssecretaris van VWS dit traject formeel voor ons wil inbrengen in de besluitvorming en op die manier als sponsor wil optreden. En dat gebeurde. Voor mij voelde dat niet per se als iets heel ingewikkelds of zwaars, want ik deed het niet voor één bewindspersoon of zo. Ik deed het gewoon voor die kwetsbare groepen en voor het kabinet als geheel. En dat geld is dus juist wel gelukt. Doordat ik die pitch deed in het Catshuis

en daarop door onder anderen de minister-president maar ook een aantal anderen heel positief werd gereageerd, was het daarna vrij makkelijk te regelen. Er was duidelijk politieke steun.

Mevrouw **Mutluer**:

Dus u had uiteindelijk politieke steun voor datgene wat u inbracht over die kwetsbare groepen.

De heer **Roscam Abbing**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

U had het ook over de jongeren. Wij weten dat jongeren relatief het hardst geraakt zijn door de beperkende maatregelen, terwijl ze ook de groep waren die het minst te duchten had en heeft van het virus. Als je kijkt naar de bestaande besluitvormingsstructuren en instituties, zie je dat jongeren toch wel een beperkte stem hebben. Was dat van invloed op de mate waarin hun belangen zijn meegewogen?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou ja, dat ... Poeh, dat vind ik best een ingewikkelde vraag. We hebben heel veel overleggen gehad met jongeren en ze zaten er bij heel veel gesprekken wel bij. Dan zaten ze aan tafel. Dat was niet zo in de formele besluitvormingsstructuur, want ja, dat is de ministeriële commissie dus daarin zaten de ministers, maar we hebben heel veel samen opgetrokken met vertegenwoordigers van jongerenorganisaties. We hebben via de gemeenten ook heel veel jongeren opgezocht en met heel veel jongeren gesproken. De minister-president is volgens mij ook meerdere keren langsgedaan bij initiatieven van jongeren, om ook dingen van hen te horen. Hij heeft ook een rapport in ontvangst genomen en zo. Ze zijn dus behoorlijk goed gehoord, denk ik. En formeel in de besluitvormingsstructuur ... Ja, je hebt natuurlijk een directie Jeugd bij het ministerie van VWS. Daar is het dan, denk ik ... Ik weet even niet wie precies de verantwoordelijke bewindspersoon daarvoor was. Dat zal dan waarschijnlijk ook de staatssecretaris geweest zijn. Die is de politieke vertegenwoordiger van dat perspectief, zou je kunnen zeggen.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe hoor je, in uw professionele opinie, in een pandemie de jongeren een stem te geven? Dat vraag ik ook om hier voor de toekomst iets van te leren.

De heer **Roscam Abbing**:

Voor de toekomst is het wel gewoon heel belangrijk dat je je Haagse toren

---

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

uitkomt, fysiek of digitaal – in de crisis was dat digitaal – en dat je probeert met zo veel mogelijk echte mensen te praten, en niet alleen maar met collega-ambtenaren. Dat is iets wat mijn team heel uitgebreid heeft gedaan. We hebben echt met heel veel verschillende partijen gesproken. Dat kunt u denk ik ook wel terugzien in de stukken. Het Leger des Heils was er bijvoorbeeld eentje. We hebben met heel veel gemeenten gesproken. We hebben ook met meerdere organisaties van jongeren gesproken, bijvoorbeeld heel regelmatig met de Nationale Jeugdraad, maar ook met andere organisaties die dat deden. Zo zijn er ontzettend veel verschillende partijen. We hebben ook met criticasters gesproken, zoals Red Team en Herstel-NL. We hebben ...

Mevrouw **Mutluer**:

Maar ik heb het nu puur over de jongeren en hoe je hen een stem kunt geven tijdens een dergelijke omvangrijke crisis.

De heer **Roscam Abbing**:

Sorry, dat was inderdaad uw vraag. Ik dwaalde helemaal af. Ehm ...

Ik weet niet of je ze formeel een stem kan geven. Ik denk dat het heel goed is om regelmatig met allerlei vertegenwoordigers om de tafel te gaan zitten. Als het over jongeren gaat, is het dus goed om dat ook met vertegenwoordigers van jongerenorganisaties te doen. Ik zou degene die dat op zich neemt – dat kan bijvoorbeeld via de structuur van het ministerie gaan of direct vanuit de minister-president – ook adviseren om breder te kijken dan alleen maar de officiële vertegenwoordigers. Er zijn namelijk ook heel veel jongeren die er geen moment aan denken om lid te worden van iets als een officiële raad of zo, maar van wie het toch wel heel goed is om ze ook te horen. Daar moet je dus nog ietsje harder je best voor doen. Mijn ervaring is dat gemeenten echt wel weten hoe je mensen kan bereiken. Dat deden wij met mijn club in covidtijd.

Mevrouw **Mutluer**:

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Kunt u nog eens precies omschrijven wat bedoeld wordt met "de rode lijn van de minister-president"?

De heer **Roscam Abbing**:

Volgens mij heb ik het al een paar keer gezegd. Hij zei gewoon letterlijk: we gaan niet meemaken dat er mensen gaan stikken voor de ingang van de ic omdat er geen ic-bedden meer beschikbaar zijn. Dat was het Bergamo-scenario en dat wilden we koste wat kost voorkomen.

De **voorzitter**:

Is die rode lijn van de minister-president ooit in die twee jaar door iemand ter discussie gesteld?

De heer **Roscam Abbing**:

Nee. Het werd vrij stevig geponeerd en ik heb niemand daar ooit tegenin horen gaan. Er was natuurlijk wel de vraag of we niet op een of andere manier voor meer ic-capaciteit konden zorgen. Dat is ook gebeurd. We zijn als Nederland een rijk en modern land, en toch hebben we zelfs patiënten naar het buitenland moeten sturen tijdens de covidcrisis.

De **voorzitter**:

Had die rode lijn volgens u ooit ter discussie gesteld moeten worden?

De heer **Roscam Abbing**:

Ehm ...

De **voorzitter**:

Ik kan de vraag herhalen: had die ...

De heer **Roscam Abbing**:

Nee, ik snap ... Ik moest er even over nadenken. Ik snap de vraag goed. Ik vind het echt een hele ingewikkelde vraag. Wat mij betreft denk ik eigenlijk van niet. Ehm ... Het gaat dus echt om het afwegen van doden op korte termijn tegen structurele psychische, mentale schade op lange termijn. Ik ben eerlijk gezegd blij dat ik die keuze niet heb hoeven maken en dat er politici waren die die keuze wel hebben gemaakt. Het zijn hele ingewikkelde, hele ingewikkelde keuzes die je moet maken. En ja, we hebben het over een heftige psychologische, sociaal-maatschappelijke schade die er is, maar stelt u zich voor dat er wel mensen zouden zijn overleden omdat ze geen hulp konden krijgen. Dat zou ook tot hele grote psychische schade hebben geleid, denk ik.

De **voorzitter**:

Het is zeker een ingewikkeld vraagstuk; niet voor niets zit er ook een parlementaire enquêtecommissie hier. Dan kunnen we naar het volgende onderwerp. Daarvoor geef ik collega Mutluer het woord.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik wil het graag met u hebben over de drie doelen van het coronabeleid. Die waren het voorkomen van overbelasting van de zorg – dat was zo in het voorjaar van '22 – het beschermen van kwetsbaren en zicht houden op het virus. Op 11 mei 2021 laat minister De Jonge van VWS aan de Tweede Kamer weten dat er een vierde doel bij komt, namelijk het

beperken van de maatschappelijke en economische schade. Uit het eerdere verhoor met de heer Van Dissel weten we dat het Outbreak Management Team eerder had aangedrongen op het toevoegen van het doel maatschappelijke en economische effecten en draagvlak, maar dit kwam dus op 11 mei 2021. Ik wil graag als eerste aan u vragen om feitelijk te omschrijven hoe dat uiteindelijk tot stand is gekomen en welke rol u daarbij had.

De heer **Roscam Abbing**:

Ja. We hebben ... Er is echt een heel ambtelijk traject aan voorafgegaan, waarbij al vrij snel de wens was om een vierde doel toe te voegen. Die wens kwam volgens mij het sterkste vanuit Sociale Zaken, Financiën en EZ, ook wel "de trojka" genoemd. Dat was om duidelijk te maken dat het niet alleen maar medische doelen waren, maar dat het sociaal-maatschappelijke doel ook belangrijk is, om op die manier de formele doelen die we hadden wat meer in evenwicht te hebben.

Mevrouw **Mutluer**:

Even qua tijdlijn: dan hebben we het over het najaar?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik denk dat dit al wel begon in januari.

Mevrouw **Mutluer**:

Januari 2021?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja. Dat vermoed ik. Dit volgt eigenlijk een beetje uit de langetermijnopdracht om de sociaal-maatschappelijke impact van maatregelen beter in beeld te brengen. Daaruit kwam dit traject voort om dat dan ook in een doel vorm te geven. We vonden ook meteen dat je, als je een doel hebt, ook wel iets van indicatoren moet hebben die daar wat over zeggen. Anders is het namelijk wel een beetje vaag. Dat leidde er ook toe dat we hebben gekeken naar al die ... De ontwikkeling van het coronadashboard speelde een beetje tegelijkertijd. Hoe heette dat? Ik heb mijn spiekbriefje erbij. Het heette het "Dashboard Sociale Impact Corona". Dat was met VNG ontwikkeld, maar ook allerlei andere belangrijke organisaties hebben daaraan meegewerkt, zoals het Verwey-Jonker Instituut. Er was ook een indicator van TNO. Ook hadden we de SME-toets, waar we het eerder over hadden. Die was met Financiën, EZ en Sociale Zaken ontwikkeld. Op basis daarvan hadden we het idee dat het indicatoren waren die je kon koppelen aan dat doel. Vervolgens hebben we gekeken hoe je het precies moest formuleren. Dat heeft volgens mij

gewoon alle stappen doorlopen: het Directeurenoverleg Covid-19, de Ambtelijke Commissie Covid-19 en vervolgens de Ministeriële Commissie Covid-19.

Mevrouw **Mutluer**:

Kunt u even iets begrijpelijker uitleggen hoe die indicatoren werden gekoppeld aan het doel?

De heer **Roscam Abbing**:

Ze werden daar niet een-op-een aan gekoppeld, want er was niet een doel dat zei: de maatschappelijke impact moet zoveel zijn. Dat kan natuurlijk niet. Maar we vonden het wel belangrijk dat we niet alleen maar een zin opnamen voor een doel, maar dat we ook wel iets van handvatten hadden waaraan je kon zien hoe je het daarmee deed. In de tussentijd was er een aantal van die indicatoren ontwikkeld, met als belangrijkste, denk ik – nu moet ik weer in mijn notities kijken, hoor – dat Dashboard Sociale Impact Corona. Dat was met VNG en het Verwey-Jonker Instituut ontwikkeld. Die vatten een heleboel verschillende indicatoren in een dashboard. Het idee was: een goed instrument om in de gaten te houden hoe het ging met de sociaal-maatschappelijke impact.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe ging het met de input en de output van het dashboard?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat is eigenlijk toch een beetje een herhaling van de gesprekken die we eerder hebben gevoerd, vrees ik. Ik weet niet of ik daar heel veel nieuws over kan zeggen. Wat ook voor dit dashboard gold, was dat het geen data was die van de ene op de andere week opeens heel anders was, want de indicatoren waarnaar je kijkt als het gaat over sociaal-maatschappelijke impact, veranderen niet zo snel. Het was goed om ernaar te kijken. Uit het dashboard bleek bijvoorbeeld dat het wel meeviel met de werkloosheid, dat de gevoelens van eenzaamheid aan het toenemen waren, dat de depressieve klachten onder jongeren heel sterk aan het toenemen waren, dat de mensen minder aan het sporten en meer aan het roken waren. Gek genoeg waren ze niet méér aan het drinken. Nou ja, allemaal van dat soort indicatoren kwamen daarin voorbij. Dat had niet direct, een-op-een effect op de besluitvorming, maar het woog natuurlijk allemaal wel mee bij het nadenken daarover.

Mevrouw **Mutluer**:

Wij weten uit onderzoek dat het voorstel over dat vierde doel, het beperken van de maatschappelijke en economische schade, op 18 maart

ter bespreking voorlag bij de Ambtelijke Commissie. Was er weerstand tegen het toevoegen van het vierde doel?

De heer **Roscam Abbing**:

Volgens mij was er vrij brede steun en waren de meeste collega's in de ACC het daarmee eens. Er werd, ik denk met name vanuit VWS, wel gevraagd: goh, maakt het onze aanpak niet onduidelijker en vager als je een vierde doel toevoegt? En: wat betekent dat dan, dat vierde doel? Bij de andere doelen waren er ook wel duidelijke indicatoren die werden gebruikt, over toegang tot de zorg en het indammen van het virus bijvoorbeeld. Daar werden dus wel vragen bij gesteld. Dat mag. Ik bedoel, zo'n overleg is er ook voor om met elkaar de discussie te voeren. Uiteindelijk was de conclusie dat het wel degelijk wenselijk en zinvol was om dit vierde doel toe te voegen. Wat ik zelf – maar dat heb volgens mij toen helemaal niet gezegd – enigszins ongelukkig vond eerlijk gezegd, is dat hiermee de suggestie werd gewekt dat er, voordat het officieel het vierde doel was, helemaal geen rekening mee werd gehouden. Dat is ook een beeld dat je eigenlijk steeds ziet terugkeren, ook in het gesprek dat we hier hebben.

Mevrouw **Mutluer**:

Was dat ook de reden dat er enige weerstand was van een aantal ministeries die aangaven dat er werd gedaan alsof ze de maatschappelijke en economische gevolgen niet meewogen?

De heer **Roscam Abbing**:

Het zou goed kunnen dat dat ook wel meewoog.

Mevrouw **Mutluer**:

Uiteindelijk kwam dat doel er wel. Droeg dat vierde doel in de praktijk bij aan het meewegen van de sociaal-maatschappelijke effecten in de besluitvorming? Daar heeft u net kort iets over gezegd.

De heer **Roscam Abbing**:

Ik denk eerder aan de communicatie dan echt aan het meewegen in de besluitvorming.

Mevrouw **Mutluer**:

Het was dus geen omslagpunt?

De heer **Roscam Abbing**:

Nee. Dat heb ik net eigenlijk ook al wel gezegd, maar we zagen gedurende de crisis steeds meer aandacht voor de sociaal-maatschappelijke impact van de maatregelen. Dit was wederom een stap

in dat er steeds meer aandacht voor kwam. Maar ik zou niet zeggen dat de aandacht kwam doordat het doel werd toegevoegd. Ik zou het eerder omdraaien: doordat er meer aandacht voor was, werd dat doel toegevoegd.

Mevrouw **Mutluer**:

Dan heb ik voor dit punt even geen vragen meer.

De **voorzitter**:

Collega Poortman, heeft u nog aanvullingen op dit onderwerp?

De heer **Poortman**:

Op dit onderwerp niet. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dan kunt u meteen door met het volgende onderwerp.

De heer **Poortman**:

Dank u wel. Dat gaat over de steun voor de maatregelen onder de bevolking en het belang van gedrag. U heeft dat perspectief ingebracht. Gedurende de pandemie neemt die steun af. Ik zie bijvoorbeeld een maatregelensheet van de Ministeriële Commissie COVID-19, waarin staat: "Door de hoge vaccinatiegraad is er minder bereidheid tot naleving van de maatregelen." Dat was hun visie. Ipsos I&O meldt op 16 november 2021 dat voor het eerst meer mensen niet achter het beleid staan dan wel. Dat was toen 57% en 42%. Ook op VWS begint dat dan door te dringen. Wat was volgens u de oorzaak van het afnemen van steun voor de maatregelen?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat is eigenlijk vanaf het begin af aan steeds zo geweest. Ik vond het zelf heel bijzonder dat er in het begin van de crisis weinig officiële verboden waren en mensen eigenlijk uit zichzelf voorzichtig waren. Soms gingen winkels uit zichzelf dicht. Bioscopen gingen dicht zonder dat dat moest. Mensen hielden uit zichzelf afstand. Na een tijdje waren mensen het ook wel zat en deden ze dat niet meer.

De heer **Poortman**:

Waren ze dat zat omdat het vervelend was om de maatregelen na te leven, of zaten daar ook andere ...

De heer **Roscam Abbing**:

Dat is denk ik inderdaad een wat langer verhaal. Ehm ... Dus toen kwamen er steeds meer strenge maatregelen, waarbij wel steeds het perspectief werd geschetst van: zo meteen zijn de vaccinaties er en dan komen we

hier met z'n allen uit. Er werd in januari 2001 begonnen aan die vaccinaties. Vervolgens waren we er nog steeds niet uit, kwamen er steeds weer nieuwe varianten en bleek dat het vaccin wel vrij goed beschermd tegen ziekten, maar bijvoorbeeld niet tegen besmettelijk zijn. Dat was iets wat we van tevoren gewoon nog niet wisten. Dat bleek na een tijd pas, waardoor er toch nog steeds echt best wel veel risico's waren. Als je de hele tijd denkt "we zijn er bijna" ... Ik denk dat wij ambtenaren en ook de bewindspersonen die hierbij betrokken waren heel vaak dachten: we zijn er bijna. Ik denk dat de hele samenleving dat dacht. Heel vaak dachten we: we zijn er bijna. Als het dan steeds weer tegenvalt word je het op een gegeven moment wel heel erg zat. Ik heb dat zelf persoonlijk natuurlijk ook zo gevoeld. Ik denk dat dat voor iedereen wel geldt. Als je dan vervolgens ook nog weet ... want dat speelde volgens mij in de periode waar u het over heeft, in de tweede helft van 2001, dat je zelf ...

De heer **Poortman**:
2021.

De heer **Roscam Abbing**:
Sorry, nou doe ik het weer. 2021, ja. Als je weet dat je zelf gevaccineerd bent en je dierbaren zijn ook gevaccineerd ... Het werd langzamerhand wel meer een epidemie van de ongevaccineerden.

De heer **Poortman**:
Hoe bedoelt u dat?

De heer **Roscam Abbing**:
Dat vooral ongevaccineerden nog risico liepen. Je hebt mensen die zich niet wilden vaccineren, maar er zijn natuurlijk ook mensen die zich niet konden vaccineren, vanwege medische redenen.

De heer **Poortman**:
Of omdat ze zwanger waren bijvoorbeeld. Dat is ook een medische reden.

De heer **Roscam Abbing**:
Je hebt immunogecompromitteerden. Zo heet dat geloof ik. Dat weet ik niet zeker, maar u weet wat ik bedoel, denk ik. Er zijn dus ook mensen die zich niet konden vaccineren, of bij wie de vaccinatie niet werkte. Die waren dus nog steeds kwetsbaar en konden nog steeds ziek worden, op de ic belanden en komen te overlijden. Dat gebeurde ook nog. Dat gebeurde ook nog steeds.

De heer **Poortman**:

Werd duidelijk uit de cijfers dat dat voor gevaccineerden anders gold?

De heer **Roscam Abbing**:

Zeker. Dat werd al vrij snel duidelijk, ja. Ja. Het werd vrij snel duidelijk dat vaccins goed hielpen om ernstige ziekte te voorkomen, en helaas minder goed hielpen om besmettelijkheid te voorkomen.

De heer **Poortman**:

Hoe werd dat gemonitord?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat is echt een vraag die u beter aan de heer Van Dissel kunt stellen, want dat is echt zijn vak. Maar daar werd allerlei onderzoek naar gedaan.

De heer **Poortman**:

U had geen inzicht in hoe die cijfers tot stand kwamen. U zag in de cijfers terug dat gevaccineerden minder gevaar liepen dan ongevacineerden?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja. Volgens mij is daar onder de wetenschappers ook geen discussie over.

De heer **Poortman**:

Hoe heeft zich die afnemende steun voor maatregelen geuit? Hoe uitte zich dat?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat zag je op meerdere manieren. We zagen het gewoon terug in de peilingen die we deden. Er werd door de Gedragsunit van het RIVM en ook door het NKC, de communicatie-unit, regelmatig onderzoek uitgezet over steun voor maatregelen en of mensen zich aan maatregelen houden. Dat zijn twee verschillende dingen. We zagen vooral dat mensen zich minder aan de maatregelen gingen houden.

De heer **Poortman**:

Dat uitte zich anders dan de steun voor de maatregelen?

De heer **Roscam Abbing**:

Soms zijn er maatregelen waar weinig steun voor is, maar waar mensen zich wel aan houden. Ik denk dat in dit geval er ook geen steun was, maar dat mensen zich er ook steeds minder aan hielden.

De heer **Poortman**:

Heeft u voorbeelden van die paradox?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou, bijvoorbeeld zoiets als de avondklok. Daar was in het begin relatief weinig steun voor, maar mensen hielden zich er wel aan. Maar ja, ze moesten ook wel. Later was er meer steun voor, gek genoeg.

De heer **Poortman**:

Het draagvlak nam toe?

De heer **Roscam Abbing**:

Het draagvlak nam toe voor die maatregel, omdat mensen merkten dat het voor een groot deel van de mensen niet zo'n hele heftige maatregel was; voor sommige mensen natuurlijk wel.

De heer **Poortman**:

Daar gaan we natuurlijk in andere gesprekken dieper op in. Voor nu ben ik benieuwd of u merkte dat het op de maatregelen zelf zat of op de duur van de maatregelen of op de ... U heeft het ergens ook over jobotheid gehad in de adviezen die u gaf. Heeft u kunnen ontdekken waar het gevoelen zat bij de maatregelen?

De heer **Roscam Abbing**:

Iedereen was het gewoon zat, denk ik, eerlijk gezegd. Dat is toch het beste antwoord, denk ik. Wat ook wel meespeelde, was waar ik het net over had: als je zelf het gevoel hebt dat je niet echt meer kwetsbaar bent omdat je goed gevaccineerd bent of omdat je het al gehad hebt, dan denk ik dat het draagvlak voor maatregelen ook wel afneemt.

De heer **Poortman**:

Het naleven van maatregelen heeft ook met gedragsaspecten te maken. Daar is best wel veel inzicht in vanuit de gedragswetenschap. Had u het gevoel dat die inzichten voldoende werden benut door het kabinet?

De heer **Roscam Abbing**:

Als het gaat om het naleven van maatregelen: voor een groot deel wel, denk ik. We hebben op verschillende manieren inzichten van gedragsexperts gebruikt. De Gedragsunit van het RIVM heeft steeds ook geadviseerd over de gedragskant van maatregelen.

De heer **Poortman**:

Hoe zag die advisering eruit?

De heer **Roscam Abbing**:

Dan gaven ze bijvoorbeeld aan hoe je erover moest communiceren, dat het belangrijk was dat het helder was, dat er niet te veel uitzonderingen moesten zijn. Ze hadden daar een soort drieslag voor, dus inderdaad hoe

je erover communiceert, dat het voor mensen ook uitvoerbaar moet zijn, dat ze het ook moeten kunnen doen, dat het past binnen de context van mensen, en dat het ook duidelijk moet zijn hoe er gehandhaafd gaat worden. Ze hadden op die manier allemaal vrij strakke adviezen over hoe je maatregelen moest vormgeven. Die werden volgens mij ook voor een heel groot deel of volledig overgenomen. Dat was één manier. Daarnaast was er een clubje bezig met wat we "gedragsinterventies" noemden. Dat is eerlijk gezegd minder goed uit de verf gekomen.

De heer **Poortman**:

Wat werd met die "gedragsinterventies" bedoeld?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou, dat je los van dat je strikte regels stelt, van "u mag niet dit" of "u mag niet dat", op een andere manier probeert wenselijk gedrag te bevorderen.

De heer **Poortman**:

Nudging?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja. Dat is minder goed uit de verf gekomen, terwijl er af en toe toch ook best interessante experimenten waren. Mensen uit mijn team hadden bijvoorbeeld ... Ik weet dat het heel lullig klinkt, maar ik wil toch graag het voorbeeld noemen, omdat ik geloof dat dat soort beleid ook kan helpen. Zij hadden een poster op de etage bij het koffieapparaat, waarop stond: voordat je koffie haalt voor je kamergenoot, was eerst even je handen. We hadden ook gemeten of mensen vaker hun handen gingen wassen, en dat was zo. Dat was een duidelijk meetbaar effect van die poster. Nou ja, als je met een poster ophangen er al voor kan zorgen dat mensen zich wat verantwoordelijker gaan gedragen, waarom zou je het dan niet doen?

De heer **Poortman**:

Op welke inzichten was dit gebaseerd?

De heer **Roscam Abbing**:

Dit was gebaseerd op inzichten van gedragsexperts. Er was ook een bureau dat ons op een gegeven moment daarbij hielp. We hadden zelf een aantal gedragsexperts rondlopen bij ons. Dit is één voorbeeld en misschien is het een lullig voorbeeld, maar er zijn best wel meer voorbeelden. Tegelijkertijd merkte ik in de praktijk dat op het moment dat de cijfers weer alarmerend waren, we niet durfden te vertrouwen op het ophangen van een poster. Dat snap ik dan ook wel weer.

De heer **Poortman**:

Je kunt een beetje op twee manieren naar dat naleven kijken. Ik zeg het even in algemene zin. Je kunt zeggen: we hebben maatregelen en we gaan goed communiceren, zodat die maatregelen nageleefd worden. Je kunt ook zeggen: we baseren de maatregelen op gedragsinzichten, zodat we goede maatregelen hebben die als vanzelf beter nageleefd worden.

De heer **Roscam Abbing**:

Ja. Het is allebei. Dat probeer ik ook te vertellen. Bij de vormgeving van de maatregelen werd echt gebruikgemaakt van de inzichten van de Gedragsunit van het RIVM. Voor zover ik weet, waren dat echt hele goede experts.

De heer **Poortman**:

En werden die dan vertaald in de OMT-adviezen, of kwamen die los bij het kabinet terecht?

De heer **Roscam Abbing**:

Die werden vertaald in de voorstellen voor maatregelen zoals die door de NCTV werden opgesteld. De OMT-adviezen waren vaak iets algemener. De precieze vormgeving van de maatregelen was toch echt het werk van de NCTV. Daarin werden die adviezen van het RIVM echt wel meegenomen.

De heer **Poortman**:

U heeft zelf ook een set adviezen opgesteld waarmee rekening gehouden zou kunnen worden bij het opstellen van maatregelen, de DGSC-19-indicatoren. Die lezen meer als adviezen dan als indicatoren of criteria. Waar heeft u ze ingebracht?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik heb dat eerlijk gezegd niet meer helemaal scherp, maar u kunt me vast helpen.

De heer **Poortman**:

Het is ooit aan de orde geweest, namelijk in maart 2021. Deze indicatoren stammen uit het najaar van 2021. Uit de stukken blijkt dat ze in het Catshuis en bij de Ministeriële Commissie zijn ingediend. Ik ben benieuwd of ze daar ook weerklank vonden.

De heer **Roscam Abbing**:

Ik denk dat het eerlijk is om te zeggen dat er niet heel veel weerklank voor de nudging was. Men vond het toch spannend om dat te gebruiken in plaats van gewoon strakke regels op momenten dat de cijfers alarmerend waren.

De heer **Poortman**:

Vond men dat spannend, of ...

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, dat is één. Ik was nog niet klaar. Ik merk in algemene zin – dit was anderhalf jaar van mijn leven als ambtenaar, maar ik heb het eigenlijk in alle andere banen ook ervaren – dat nudging niet heel populair is, omdat het voor sommige politici ook een beetje klinkt als "stiekem beïnvloeden". Daar houden politici over het algemeen niet van. Die maken toch liever gewoon regels, want dan is het tenminste helder wat er is besloten en hoe je je beleid maakt. En ehm ... Ja, "stiekem beïnvloeden" klinkt natuurlijk ook niet leuk, maar volgens mij hoeft nudging helemaal niet stiekem te zijn. Je kan daar gewoon bij vertellen waarom en hoe je het doet. Dan kan het ook effectief zijn.

De heer **Poortman**:

U betreft het nu vooral op dat politici het spannend vinden en liever met andere methoden werken. U appte echter ook naar Kim Putters in oktober 2021 dat "de bazen" het "soft" vinden om met gedragsinterventies te werken. Wie waren "de bazen"? U spreekt later nog over "twee bazen", namelijk: "Bij twee bazen merk ik nog steeds nauwelijks affiniteit, maar met de speechschrijvers en communicatiemanagers heb ik afgesproken dat ze de concrete handelingsperspectieven aandacht gaan geven."

De heer **Roscam Abbing**:

"De bazen" zullen ongetwijfeld twee van de mensen uit het Catshuis en misschien ook wel twee van de mensen uit het bewindspersonenoverleg zijn geweest. Wie dat dan precies waren, weet ik niet. Maar het voorbeeld dat ik net gaf ...

De heer **Poortman**:

Heeft u niet meer scherp wie u toen bedoelde? U heeft dat ingebracht en u kreeg dan terug: "we vinden dat soft" of "we gaan er niet mee ..." Bij wie ontmoette u die weerstand om het ...

De heer **Roscam Abbing**:

Wat ik eigenlijk net ook al zei: op het moment dat er echt zorgen waren over te snel oplopende cijfers, vond men het ophangen van een poster ... Men durfde er niet op te vertrouwen dat dat voldoende effect ging hebben. Het ging hier niet alleen om het ophangen van posters; ik maak het nu een beetje belachelijk. Mijn inbreng in dat overleg was toen: "Als er weer opnieuw regels komen, weet ik niet of mensen zich daar nog aan gaan houden. Er zijn al zo veel mensen gevaccineerd die zich helemaal

niet meer kwetsbaar voelen dat dat echt wel lastig wordt. Kunnen we niet kijken of we op een andere manier kunnen gaan sturen?"

De heer **Poortman**:

Maar in het kader van het onderzoek naar de crisisstructuur dat we deze week doen, ben ik toch benieuwd bij wie dat op weerstand stuitte. Eerder mailde u dat de minister-president en minister Grapperhaus enthousiast waren over nudging. Dat zijn ook mensen aan de top van de piramide die je als "bazen" zou kunnen omschrijven. Dan blijven er andere mensen over bij wie u weerstand ontmoette. We zullen er toch achter moeten komen wie dat waren.

De heer **Roscam Abbing**:

Ik weet niet of u daar achter móét komen. In algemene zin proefde ik regelmatig weerstand bij ministers, maar ook weer niet bij allemaal. Van tevoren waren volgens mij minister Schouten en minister Kaag juist heel erg voorstander van het gebruik van gedragsinzichten.

De heer **Poortman**:

Minister Grapperhaus en de minister-president ook. Hoe zat dat bij de minister van VWS?

De heer **Roscam Abbing**:

Die blijft dan over, maar ik heb dat oprecht niet meer zo scherp.

De heer **Poortman**:

U heeft niet scherp of u bij hem weerstand ontmoette op deze inzichten?

De heer **Roscam Abbing**:

In algemene zin weet ik gewoon dat de minister van VWS en de NCTV het liefst gewoon heldere strakke kaders en regels wilden, zodat er geen misverstand bestond. Of dat in ...

De heer **Poortman**:

Hebben zij het woord "soft" gebruikt?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat weet ik dus echt niet meer. Ik weet niet of dat in dit geval zo is gebruikt. Ik weet dat ik dat heb gemaild, maar wie dat zo heeft gezegd, weet ik niet. Daar kan ik u niet mee helpen. U kunt het aan de betrokkenen zelf vragen, denk ik.

De heer **Poortman**:

Wie zijn die betrokkenen? Als u het niet meer weet, dan kan ik er ook niet achter komen.

De heer **Roscam Abbing**:

U spreekt nog een groot aantal ministers in de komende weken, heb ik begrepen. Maar, nou ... Nee, meer kan ik er eigenlijk niet over zeggen.

De heer **Poortman**:

U kunt dat niet?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik weet het gewoon niet, dus nee.

De heer **Poortman**:

Dan heb ik op dit punt verder geen vragen.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u op dit punt nog vragen?

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe belangrijk is het om die gedragsinzichten mee te nemen?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik denk dat dat heel belangrijk is. Ik denk dat we dat in algemene zin als overheid nog veel te weinig doen. Met regels, wetten en soms met subsidies probeer je gedrag te beïnvloeden. Dan is het heel belangrijk om te kijken hoe dat gedrag precies werkt en of er misschien geen andere manieren zijn om dat gedrag op een efficiëntere of vriendelijkere manier te beïnvloeden. Ik denk dus dat dat heel belangrijk is. In covidtijd ging het ook echt om gedrag. Dat is waar het om ging. Juist omdat je merkte dat mensen eigenlijk steeds ... Aan het begin gingen mensen uit zichzelf het goede gedrag vertonen. Dat werd langzamerhand minder. We moesten toen steeds meer met regels gaan werken om te zorgen dat er nog het gewenste gedrag werd vertoond en dat mensen niet te veel met elkaar in contact kwamen en te veel het virus gingen verspreiden. Als je dat gedrag dus op een manier weer de goede kant op had kunnen sturen, had je niet steeds met al die strenge regels hoeven te werken.

Mevrouw **Mutluer**:

Gedragsinterventies kunnen dus best nuttig zijn bij zo'n pandemie. U had het aan het begin van het verhoor over terugduwen. Werd er op dit onderwerp, uw inbreng ten aanzien van gedragsinterventies, door de NCTV teruggeduwd bij u?

De heer **Roscam Abbing**:

De inzichten van de gedragsunit van het RIVM kregen echt wel een podium, maar die ...

Mevrouw **Mutluer**:

Ik heb het over uw inbreng.

De heer **Roscam Abbing**:

Als ik heel eerlijk ben ... Er is ook nog een derde spoor; daar kan ik zo ook nog wat over zeggen. Maar de interventies die werden ontwikkeld, kwamen echt maar beperkt uit de verf. Het duurde lang. We hebben een aantal dingen echt kunnen testen en daarvan hebben we kunnen bewijzen dat ze werken. Het voorbeeld dat ik u net noemde, van de poster bij het koffieapparaat, was er eentje. Maar om nou te zeggen dat we een hele grote gereedschapskist hadden met bewezen hele effectieven gedragsinterventies die het over konden nemen van regels ... Nee, dat kan ik niet hard maken.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar mijn concrete vraag was als volgt. U brengt een aantal indicatoren in over hele effectieve gedragsregels. Wij weten uit onderzoek dat de bazen dat te soft vinden en dat twee bazen daar nog nauwelijks affiniteit mee hebben. Mijn concrete vraag is: is daar in die gesprekken op teruggeduwd? Die woorden heeft u namelijk zelf gebruikt bij aanvang van dit verhoor. Heeft de NCTV daarbij teruggeduwd?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou ja, ehm ...

Mevrouw **Mutluer**:

Het is een hele concrete vraag. Ja of nee?

De heer **Roscam Abbing**:

Het mailtje dat u aanhaalt, komt uit het najaar van 2021. Volgens mij is dat een mail die ik aan de directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau heb gestuurd. Hij en ik waren allebei voorstander van het gebruik van gedragsinterventies. Daarom hadden we het daar met elkaar over. "Teruggeduwd" ... Dat zou ik in dit geval, op dat moment, in dat mailtje zo niet zeggen, denk ik. Dat kan ik me ook niet zo herinneren. Ik denk dat als ik met een concrete gedragsinterventie met een bewezen effect was gekomen, daar zeker wel draagvlak voor was en de NCTV dat ook prima zou hebben gevonden. Maar als de suggestie zou zijn "goh, we gaan geen regels meer doen en we gaan hopen dat we het met gedragsinterventies weten op te lossen", dan denk ik dat daar wel zou zijn teruggeduwd.

Mevrouw **Mutluer**:

Dit wordt mij nu niet helemaal duidelijk. Is er wel of niet teruggeduwd?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik kan daar niet ... Ik weet niet precies over welk moment u het heeft, maar ik kijk in algemene ...

Mevrouw **Mutluer**:

Ik heb het over wat u zei: najaar 2021. Dat kunt u zich namelijk goed herinneren. Dat klopt. Die mails dateren uit die tijd.

De heer **Roscam Abbing**:

Naar die mail werd net verwezen. Dat weet ik, maar ik gaf net ook al aan dat ik niet weet wie die bazen waren. Volgens mij ... Nee, dat weet ik echt niet meer precies. Het is vast ergens terug te vinden, maar ik kan dat nu niet zo uit mijn hoofd zeggen.

Mevrouw **Mutluer**:

U moet antwoorden, maar als het ...

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, ik doe mijn best, maar ehm ... Kijk, ik heb u al gezegd dat het in algemene zin, zeker voor de NCTV, belangrijk was dat de kaders gewoon heel strak en helder waren, en niet vaag. Er zijn meerdere momenten waarop ik dat heb ervaren, maar "terugduwen" is niet het woord dat ik daarvoor zou gebruiken.

Mevrouw **Mutluer**:

En "affiniteit"?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat zou u toch beter aan de NCTV zelf kunnen vragen.

Mevrouw **Mutluer**:

Dan houd ik het hierbij.

De **voorzitter**:

U zei net: voor deze twee waren strakke kaders belangrijk. Even voor de helderheid: welke twee?

De heer **Roscam Abbing**:

VWS en de NCTV noemde ik.

De **voorzitter**:

Tot slot nog op dit onderwerp. U gaf aan dat qua advisering de gedragsunit van het RIVM belangrijk was. Daarnaast noemde u net een clubje dat nadacht over gedragsinterventies. Wie zaten er in dat clubje waar u het over had?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat waren de gedragsexperts die al werkzaam waren bij verschillende ministeries. Die gingen met elkaar samen nadenken of ze konden helpen in de crisis door nieuwe interventies te ontwikkelen. Vervolgens hadden we samen met hen ook nog een derde traject.

De **voorzitter**:

Daar wilde ik naartoe, ja: het derde traject.

De heer **Roscam Abbing**:

Dat was ook in de tweede helft van 2021. Ehm ... Er was een "clubje" opgericht, zou je kunnen zeggen, waarbij vertegenwoordigers van allerlei sectoren, ook een burgemeester, ook van de politie, de horeca, de cultuursector en de reissector, samenkwamen om te praten, te brainstormen, over hoe gedragsinterventies gebruikt konden worden. Dat was ook met het idee dat sectoren daar van elkaars ervaringen konden leren.

De **voorzitter**:

Kan ik dat vertalen als een "klankbordgroep"?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik weet niet meer hoe we het precies genoemd hadden, maar dat zou zomaar kunnen.

De **voorzitter**:

Oké. Genoeg voor dit onderwerp. We gaan naar het laatste onderwerp van dit verhoor. Daarvoor geef ik collega Mutluer het woord.

Mevrouw **Mutluer**:

Dit is het laatste onderwerp van dit verhoor. Uw directoraat is opgericht om zich bezig te houden met de maatschappelijke gevolgen van corona en ook met het beleid voor de middellange en de lange termijn. Ik wil daar bij het slot van dit openbare verhoor met u op terugkijken. Hoe blikt u terug op de manier waarop die middellange termijn en de lange termijn een rol hebben gespeeld in de besluitvorming gedurende de pandemie?

De heer **Roscam Abbing**:

Wij zijn eigenlijk al heel snel begonnen met nadenken over de middellange termijn, in de zin van: hoe kunnen scenario's voor heropening eruitzien? Ik denk dat we daar al in december scenario's voor hadden gemaakt; dat was overigens samen met de collega's van VWS en de NCTV, maar wij hadden daar absoluut ook een rol in. In de scenario's gingen we nadenken over de vraag: als die vaccinaties er zo meteen zijn en gaan werken, hoe

kan het er dan uit gaan zien en hoe kunnen we dan weer gaan openen? En: wat zijn, op het moment dat er meer mensen gevaccineerd zijn, nog belangrijke of risicovolle dingen die we mee moeten wegen? Daar hebben we volgens mij in december al een stuk over gemaakt, dat ook is besproken.

Mevrouw **Mutluer**:

Waar is dat stuk besproken?

De heer **Roscam Abbing**:

Het is in elk geval in de ACC besproken, en volgens mij heb ik het ook in het Catshuis wel een keer aan de orde gehad. Vervolgens bleek het allemaal weer tegen te vallen en zaten we in een hele heftige lockdown gedurende de kerstdagen – en dat liep nog best wel een tijd door, met vervolgens de avondklok die ongeveer tot en met april doorging. Toen hebben we bij herhaling nog een aantal keren nieuwe varianten op deze scenario's en de strategie voor het heropenen gemaakt. Een aantal zijn ook gepubliceerd en naar buiten gebracht. Het is een beetje een iteratief proces geweest. Dus dat is één onderdeel waar ik veel tijd en energie in heb gestoken. Ondertussen zijn we ook gaan nadenken over de periode na de crisis en hebben we meer langetermijnscenario's gemaakt; daar heb ik ook samen met de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, de KNAW, mooie stukken over gemaakt. Ook zij hadden nagedacht over scenario's voor de langere termijn en hoe het virus zich kon gaan ontwikkelen, van een scenario met een steeds terugkerende en steeds ernstigere variant tot meer een griep- of griep-plusscenario. Op basis daarvan hebben we nagedacht over wat er dan nodig is. Is het dan nog nodig dat we landelijk beleid hebben of kunnen we straks, als het meer een griep-plusscenario is, met meer vrijwillige maatregelen per sector uit? Daar hebben heel veel gesprekken en discussies over plaatsgevonden. Ook die zijn op verschillende momenten gepubliceerd.

Mevrouw **Mutluer**:

Om het goed te snappen: waren die scenario's meer gericht op de voorwaarden waaronder bepaalde versoepelingen konden plaatsvinden, waardoor het maatschappelijke, economische en sociale effect wel of niet gering was? Ik probeer die scenario's meer te begrijpen.

De heer **Roscam Abbing**:

Die ook. Dat was het eerste stukje. Daar waren we al in december mee begonnen. We hadden op een gegeven moment een soort heropeningsstrategie gemaakt. Dat zijn ook scenario's. Later in de crisis

hebben we – dat was dat traject met de KNAW waar ik het over had – gekeken naar hoe het virus zich op de langere termijn kan ontwikkelen en wat dat dan betekent voor onze samenleving en eventuele maatregelen die daarbij horen.

Mevrouw **Mutluer**:

Daar werd dus ook al nagedacht over de impact die het zou kunnen hebben op onder andere de kwetsbare groepen waar u zich voor hebt ingezet? Klopt dat?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, bijvoorbeeld. Een ander voorbeeld is: verwachten we dat het in de toekomst vaker nodig zal zijn om weer afstandsonderwijs te doen, of niet? Het zijn allemaal dat soort vragen die voorbijkwamen.

Mevrouw **Mutluer**:

Als u zo terugblijkt, wat is er in uw beleving, in uw professionele opinie goed gegaan?

De heer **Roscam Abbing**:

Bedoelt u: in het algemeen? Of wat bedoelt u?

Mevrouw **Mutluer**:

In het algemeen. Eigenlijk heb ik het over uw functie, de rol die u heeft vervuld, met een aantal andere mensen, als directeur-generaal Samenleving en COVID-19. Wat ging er goed?

De heer **Roscam Abbing**:

Dat is een hele algemene grote vraag. Ik denk dat het goed was dat ik overal aan tafel zat en af en toe even een net wat ander perspectief in kon brengen en even aandacht kon vragen voor cijfers, onderzoek, of impact op sociaal-maatschappelijke elementen of bijvoorbeeld voor bepaalde kwetsbare groepen. Ik denk dat dat goed is geweest. Wat ik mooi vond om te zien en waar ik ook echt enthousiast over ben, is dat we op veel thema's ook heel goed met alle verschillende ministeries samen hebben gewerkt. Het lukte in die covidtijd eigenlijk veel beter dan normaal om over de muren van de verschillende ministeries heen met elkaar samen te werken, dus bijvoorbeeld om pakketten te regelen voor de jongeren en de kwetsbare groepen. We hebben aan ...

Mevrouw **Mutluer**:

En als ik het specificeer en naar de middellange en lange termijn ga, wat is daar goed gegaan?

De heer **Roscam Abbing**:

Er zijn dingen goed gegaan en er zijn ook dingen fout gegaan. Wat, denk ik, heel goed gegaan is, is dat we al vrij snel heel uitgebreid werk hebben gedaan om te onderzoeken welke schade we zagen die we na de crisis wilden repareren, maar ook misschien welke dingen we juist positief vonden die zijn gebeurd, waar we mee door zouden willen gaan en wat echt anders moest, hoe we dingen anders moesten organiseren.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat kwam daaruit?

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, van alles en nog wat. Dat is een hele lange lijst. We hebben dat "domeinoverstijgende herstelopgaven" genoemd; dat is wederom heel ambtelijk, excuses. We hebben er een aantal geïdentificeerd. Ik kan er zo een paar langslopen, als u wil. Waar ik op dat moment heel trots op was, want er werd toen onderhandeld – er waren verkiezingen geweest en er werd op dat moment door informateur Mariëtte Hamer gesproken over de vorming van een nieuw kabinet; dat was in de zomer van 2021 – is dat zij toen onze analyse van die domeinoverstijgende herstelopgaven integraal bij haar eindverslag heeft gevoegd. Dat vonden wij best een mooi succes, dat we ambtelijk een product hadden gemaakt en dat dat integraal bij het rapport van de informateur kwam. Vervolgens kwam daar niks van en duurde het nog meer dan een halfjaar voordat er wel een nieuw kabinet kwam. Tegen die tijd hadden we die domeinoverstijgende herstelopgaven samen met collega's van alle verschillende ministeries verder uitgewerkt en lag er echt een stapel adviezen en rapporten, ambtelijk. Ik vond dat echt best wel mooi en ik was trots dat het gelukt was om dat zo over de verschillende ministeries met elkaar samen te maken.

Mevrouw **Mutluer**:

Kunt u een voorbeeld geven van een belangrijk advies in die stapel?

De heer **Roscam Abbing**:

Er is er bijvoorbeeld een die heel uitgebreid gaat over de kwetsbare groepen en de samenloop van kwetsbaarheden bij verschillende personen. Een van de adviezen is: doe als overheid veel meer je best om deze in beeld te krijgen, om ze te vinden, want dat werkt nu gewoon niet goed genoeg. Een ander advies was: doe als overheid veel meer je best om te zorgen dat ze niet met twintig verschillende regelingen van zes verschillende ministeries te maken hebben, maar zorg dat je dat veel

meer integraal oppakt. Zo is er nog een heleboel meer, maar het is echt best wel een mooi rapport geweest.

Wat niet goed ging, was dat we dit precies af hadden op het moment dat er een wisseling van het kabinet was. Het is dus ongeveer uitgebracht rondom de eerste ministerraad van het nieuwe kabinet, maar er was op dat moment niet iemand die daar de politieke verantwoordelijkheid voor ging nemen, want dat waren allemaal nieuwe ministers. Het waren voor een deel wel dezelfde mensen, maar allemaal ook weer op een andere plek. Volgens mij was er behalve de minister-president, zeg ik uit mijn hoofd, niemand die was blijven zitten op dezelfde plek. Ik weet niet zeker of dat klopt, maar ik geloof van wel. Het viel dus een beetje in het niks, eerlijk gezegd, op dat moment. Dus daar waar het in de zomer nog als integraal onderdeel bij het rapport van de informateur was geland, was in de winter het nieuwe kabinet al veel minder bezig met covid. Het was toen ook echt een aflopende zaak. Mij is wel opgevallen – ja, we wilden natuurlijk ook zo graag klaar zijn met covid – dat iedereen heel snel toch weer gewoon overging tot de orde van de dag.

Mevrouw **Mutluer**:

U geeft dus aan dat door de wisseling van het kabinet – u had een stapel met adviezen, rapporten en domeinoverstijgende herstelopgaven – niemand de politieke verantwoordelijkheid droeg.

De heer **Roscam Abbing**:

Nee. Dat wil niet zeggen dat ...

Mevrouw **Mutluer**:

Nog steeds niet?

De heer **Roscam Abbing**:

Nou ja, die thema's ... Het waren ook weer niet compleet nieuwe thema's die helemaal uit de lucht zijn komen vallen. Die rapporten waren het resultaat van een echt wel mooie, constructieve samenwerking tussen collega's van allerlei verschillende ministeries. Ik weet vrij zeker dat dat op verschillende onderdelen, misschien niet integraal, maar wel op onderdelen, nog wel wat heeft opgeleverd en is doorgezet. Ik heb daar niet meer bovenop gezeten, want toen was ik ook al gestopt in deze functie en kreeg ik weer een nieuwe klus.

Mevrouw **Mutluer**:

Hadden die domeinoverstijgende herstelopgaven ook een financiële paragraaf?

De heer **Roscam Abbing**:

Nee, dat was expliciet niet de opdracht. Dat had er ook mee te maken dat we toen precies tussen een demissionair kabinet en de start van een nieuw kabinet zaten. Dan is het niet helemaal logisch en misschien ook niet helemaal gepast om daar een financiële claim aan te koppelen, want dat is echt aan de partijen die onderhandelen.

Mevrouw **Mutluer**:

Van wie kwam die opdracht?

De heer **Roscam Abbing**:

Welke opdracht?

Mevrouw **Mutluer**:

U zei net: het was niet de opdracht om ook een financiële paragraaf toe te voegen. Mijn vraag is dus: van wie kwam die opdracht?

De heer **Roscam Abbing**:

O, ik moet beter articuleren. Ik zei: het is niet helemaal gepast. Volgens mij zei ik dat.

Mevrouw **Mutluer**:

Daarvoor zei u: het was niet de opdracht. Vandaar dat ik deze vraag stelde.

De heer **Roscam Abbing**:

Oké. Volgens mij vonden we het met z'n allen logisch dat we er geen verlanglijstje met een financieel prijskaartje van gingen maken.

Mevrouw **Mutluer**:

Wie zijn "we"?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik en de collega's die aan die rapporten werkten, en ook de sg's. De sg's waren formeel opdrachtgever, via de Ambtelijke Commissie Covid.

Mevrouw **Mutluer**:

Als je kijkt naar de pandemie, is er dan in uw beleving direct vanaf het begin van de pandemie voldoende aandacht geweest voor de nafase? We hebben het handboek over crisisbeheersing gezien. Daarin staat heel letterlijk: "Al tijdens de respons op een crisissituatie waarbij de nationale crisisstructuur wordt geactiveerd" – lekker ambtelijk, maar we begrijpen wat hier staat – "begint de voorbereiding op de nafase en de fase van herstel en nazorg." Was er in uw beleving direct vanaf het begin van de pandemie voldoende aandacht voor die nafase?

De heer **Roscam Abbing**:

Er zijn verschillende onderdelen en ik wil over alle wel wat zeggen. Kijk, er was al voordat ik begon een club voor evaluatie en verantwoording, die zich vooral richtte op de nafase. Ik was positief verrast dat die er al was. Voordat ik begon, was die dus al aan het werk en waren ze al bezig met nadenken over hoe we ervoor kunnen zorgen dat we straks goed voorbereid zijn als er bijvoorbeeld een parlementaire enquête komt. Het is natuurlijk aan u om te beoordelen of ze hun werk goed gedaan hebben, maar ik was er eigenlijk positief door verrast dat er op dat moment al over werd nagedacht. Dat vond ik dus goed. Als het gaat over nazorg ... Kijk, een van de thema's waar ik ook aandacht voor heb gevraagd, en dat klinkt misschien als een wat softer thema ... De crisis was echt heel heftig en er zijn echt heel veel mensen aan overleden. Nog veel meer mensen zijn ziek geworden en er zijn heel veel mensen die nog steeds ziek zijn. Er zijn mensen die hun zaak zijn kwijtgeraakt. Er zijn mensen die in een diepe depressie zijn geraakt. Toch leek het alsof het grootste deel van de samenleving zodra het kon weer over tot de orde van de dag wilde gaan, alsof de crisis voorbij was. Dat is denk ik niet goed. Ik denk dat het belangrijk is om ook stil te staan bij de impact die de crisis heeft gehad. Ik heb tijdens de tijd die ik er zat gesproken met mensen die betrokken zijn bij het Watersnoodmuseum in Zeeland. Dat vond ik indrukwekkend. Dat was een heel ander soort crisis en een ander soort ramp. Er werd gezegd dat de huisartsen in Zeeland nog steeds de impact kunnen zien op de mentale gezondheid van mensen in Zeeland als gevolg van de Watersnoodramp, die heel erg lang geleden, in 1953, heeft plaatsgevonden. Dus als je zo'n relatief beperkte ramp – ik wil die niet kleinmaken – nog zo lang terugziet in het welbevinden van mensen, hoe is dat dan met covid?

Mevrouw **Mutluer**:

U heeft met een groep ambtenaren op verzoek van de sg's een heel rapport opgesteld. Er is geen enkel bewindspersoon dat denkt: nou, dat ga ik omarmen. Sterker nog, er is geen financiële paragraaf bij gezet. Als ik dan uw betoog hoor, dan blijft bij mij toch wel de vraag hangen of het dan niet beter was geweest om wel een financiële paragraaf op te nemen, zodat je kan laten zien wat er nodig is om die maatschappelijke schade te herstellen en via welke programma's je dat kan doen.

De heer **Roscam Abbing**:

Ja, ik weet niet of het 'm daarin zit. Ik wil ook eigenlijk naar iets anders toe dan wat u net zei, maar ik zal de vraag proberen te beantwoorden.

Mevrouw **Mutluer**:

Dit antwoord is mij nog niet helder, dus vandaar dat ik 'm even weer terugpak.

De heer **Roscam Abbing**:

Kijk, het zijn denk ik twee verschillende dingen. De domeinoverstijgende herstelopgaves gaan over heel veel verschillende dingen. De ene gaat inderdaad over: hoe zorg je ervoor dat je kwetsbare groepen weet te vinden en te bereiken en hoe voorkom je dat er schade op schade op schade ontstaat? Een ander onderdeel ging over hoe we zorgen dat ... We hebben gezien dat de leefomgeving heel belangrijk kan zijn. Sommige mensen hadden veel groen in de buurt, andere mensen hadden dat helemaal niet en dat maakte toch echt verschil in hoe ze die covidcrisis zijn doorgekomen. Misschien moeten we daar in de toekomst beter rekening mee houden als we nadenken over de buitenomgeving. Hoe kunnen we gezond gedrag blijven stimuleren? Want we hebben gezien dat mensen tijdens de crisis meer zijn gaan roken. Nou, dat is niet gezond, zeker niet als het een ziekte is die op de longen slaat. Maar het ging ook over het voorbereid zijn op een crisis en wat de sectoren kunnen doen om daarop voorbereid te zijn, bijvoorbeeld ook met vrijwillige maatregelen. Er is een hele serie rapporten, ik noemde net één voorbeeld, maar er is een hele serie rapporten. Ik denk dat het goed is dat daar aandacht voor is. En ja, natuurlijk moet je ook geld regelen als je maatregelen gaat nemen. Maar dat was nog niet de rol van deze rapporten, zeker niet omdat er net een kabinetsformatie bezig was. Want besluiten over geld worden tijdens een formatie genomen.

Mevrouw **Mutluer**:

Mijn vraag was: was het niet beter geweest?

De heer **Roscam Abbing**:

Sorry?

Mevrouw **Mutluer**:

Mijn vraag was: was het niet beter geweest?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik vind het altijd beter als er geld wordt geregeld voor dingen die ik belangrijk vind, dus: ja. Maar dat was ook aan anderen. Wat ik net ook probeerde te vertellen, al betrof dat eigenlijk een ander traject dan deze domeinoverstijgende herstelopgaves, is dat ik vind dat we toch wel vrij makkelijk eroverheen zijn gestapt en zijn gaan doen alsof het weer als

vanouds was, terwijl er tegelijkertijd heel veel mensen nog wel met pijn en verlies rondlopen.

Mevrouw **Mutluer**:

Waar denkt u dan aan, met pijn en verlies?

De heer **Roscam Abbing**:

Mensen die een dierbare of een familielid zijn verloren. Tig duizend mensen overleden aan covid. Er zijn ook mensen die echt heel ziek zijn geworden, die vreselijke dingen hebben meegemaakt. Er zijn mensen die nog steeds schade ondervinden van long covid. Er zijn mensen die hun bedrijf zijn kwijtgeraakt. Er zijn mensen die nog steeds met een grote belastingschuld zitten. En dan heb ik het nog niet eens over de schade onder jongeren en kinderen als gevolg van de uitval van onderwijs, want daar hebben we het al heel lang over gehad.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoor ik u zeggen dat daar te snel overheen is gestapt?

De heer **Roscam Abbing**:

Ik vind van wel eigenlijk, ja. Ik denk dat het goed was geweest om daar wat meer bij stil te staan op dat moment. Er is ook een traject geweest, onder leiding van de commissaris van de Koning uit Friesland. Die heeft daar ook aandacht voor gevraagd. Volgens mij heeft u dat ook hier in de Kamer gedaan, maar dat was relatief bescheiden en relatief laat. Dat kwam niet door hem, maar wederom door de wisseling van een kabinet en van bewindspersonen. Daarom liep dat de hele tijd vertraging op en kwam het niet goed van de grond. Dat vond ik ook jammer.

Mevrouw **Mutluer**:

Die crisis duurde erg lang. Ik ga richting mijn afrondende vraag. De crisis duurde vrij lang. U heeft tijdens de crisis, die twee jaar duurde, aandacht gevraagd voor de maatschappelijke effecten. Uiteindelijk wordt er een Maatschappelijk Impact Team door het kabinet in het leven geroepen om te adviseren over de maatschappelijke gevolgen van pandemieën. Overigens is dat Maatschappelijk Impact Team niet meer actief sinds 2024. Als we weer een pandemie krijgen, zou u dan weer een zelfstandige dg, zoals die van u, adviseren, of moeten we naar iets anders toe?

De heer **Roscam Abbing**:

Daar heb ik natuurlijk over nagedacht. Alles afwegende zou ik, denk ik, niet een zelfstandige dg zoals ik adviseren, en ik zou ook niet een Maatschappelijk Impact Team adviseren.

Mevrouw **Mutluer**:

Waarom niet?

De heer **Roscam Abbing**:

Omdat het uiteindelijk gaat om de politieke besluitvorming en de afweging tussen de doden op korte termijn en maatschappelijke schade op langere termijn, en dat is een politiek besluit dat je moet nemen. Dat doe je op basis van informatie die je wordt aangereikt. Het is dus belangrijk om te zorgen dat die informatie goed wordt aangereikt. Ik denk dat de ambtenaren daar prima toe in staat zijn, in combinatie met bijvoorbeeld de planbureaus. Maar ik denk dat dit gewoon een ministeriële verantwoordelijkheid is. Ik zou dus in de toekomst misschien wel een team zoals het mijne, een groep mensen vrij maken om hier vol voor te gaan tijdens zo'n crisis. Maar die zou ik wel direct onder een minister hangen. Dat is met het Maatschappelijk Impact Team formeel ook gebeurd. Die zijn onder de minister van Sociale Zaken gehangen en dat vind ik logischer. En dan moet die minister van Sociale Zaken ook onderdeel uitmaken van het kernteam.

Mevrouw **Mutluer**:

Moeten ze dan onder een vakminister of onder de premier hangen?

De heer **Roscam Abbing**:

Wat ik zei: de minister van Sociale Zaken als vakminister lijkt mij logisch. Het is ook politiek, dus ik neem aan dat als er weer zoiets gebeurt, er ook wordt gekeken naar de verhouding van de partijen et cetera, zodat daar een mooi evenwicht in zit. Later, na het aantreden van Rutte IV in januari 2022, is de minister van Sociale Zaken ook deel gaan uitmaken van dat bewindspersonenoverleg, het Torentjesoverleg. Dat hielp al, denk ik.

Mevrouw **Mutluer**:

Daar gaan we het waarschijnlijk later in meerdere verhoren over hebben. Ik dank u voor nu voor de antwoorden.

De **voorzitter**:

Collega Poortman, heeft u nog vragen?

De heer **Poortman**:

Nee. Ook vanuit mij bedankt voor uw antwoorden.

De **voorzitter**:

Dan zijn we aan het einde gekomen van dit openbare verhoor, meneer Roscam Abbing. Dank. Ik verzoek de bode om de getuige naar buiten te leiden.

De heer **Roscam Abbing**:

Dank u wel.

(De heer Roscam Abbing wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

Na vandaag heeft de enquêtecommissie er inmiddels tien coronaverhoren op zitten. We hebben er dus in ieder geval nog 41 te gaan. Aanstaaende woensdagochtend om 10.00 uur is het eerstvolgende openbare verhoor. Dan verschijnt mevrouw Tamara van Ark, toenmalig minister voor Medische Zorg, hier als getuige. Ik sluit de vergadering.

Sluiting 17.09 uur.